

277842

ÁRALAKULÁS ÉS NEMZETI JÓLÉT

IRTA

HELLER FARKAS

Különlenyomat a Közgazdasági Szemle 1934. évi 6—8. számából.

BUDAPEST, 1934.

LÉGRÁDY TESTVÉREK NYOMDAI MŰINTÉZETE

277842

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR	
N	Növekedésmagló
1855 évi	2129 SZ.

Áralakulás és nemzeti jólét.

Ha a nemzetgazdaságra mint egészre gondolunk és a nemzeti jólét feltételeiről elmélkedünk, *List* Fr. fejtegetései óta első sorban a nemzet termelő erőinek kibontakozása áll gondolkozásunk középpontjában. A nemzeti termelés nagy problémái, a nemzet természeti kincseinek céltudatos kihasználása, a lakosság számára munkaalkalmak teremtése és a tőke befektetési alkalmainak feltárása lebegnek szemeink előtt. Tudatosan a mindennapi forgalom, az árképződés és a jövedelemeloszlási küzdelmek fölé emelkedő nézőpontot keresünk, mely eme a nemzeti jólét szempontjából kicsinyesnek és mesterségesnek látszó jelenségeket kikapcsolja és abból a magas távlatból nézi a nemzetgazdaságot, mely visszavezet a gazdaság eredeti fogalmához, ahhoz a tényálláshoz, hogy a gazdaság küzdelem a természet szűkmarkuságával.

Az ily irányú szemlélődésre korunknak különös hajlama van. A háboru és a társadalmi ellentétek pusztításai után a társadalmi összhang és a szerves együttműködés állanak vágyakozása középpontjában. Ezért a közgazdaság szervezésének kérdései foglalják le korunk egész érdeklődését és mellettük mintegy eltörpül és egész jelentéktelennek látszik mindaz, ami a közgazdaság forgalomgazdasági vonatkozásaiból folyik. Így mai eszmeáramlataink mindegyike valamilyen vonatkozásban a forgalmi gazdaság ellen fordul, vagy legalábbis erősen hajlik jelentőségének lekicsinylésére.

A nemzeti gyarapodás, a nemzeti jólét kérdése valóban nagyvonalu probléma, mely a nemzet erőinek céltudatos csoportosításában és kifejlesztésében csucsosodik ki. Emelkedett szintű nézőpontot kíván, mely felülemelkedik az aprólékos szétforgácsolódásán és csak a nagy összefüggéseket keresi. Kérdéses csupán az lehet, hogy mi az, ami az igazi nemzetgazdasági nézőpont keretébe tartozik és mi az, ami azon kívül esik.

Hogy a nemzet termelő erőinek céltudatos táplálása, azok kifejlesztése a magva a nemzeti jólét problémájának, nem lehet kérdéses. A javak kellő mennyiségét kell termelnünk, ha jólétet akarunk. Vizsgálatot csupán az kíván, lehet-e a nemzeti jólét kérdései kutatásánál a forgalmi gazdaság szövevényét a maga ár- és jövedelmi rendszerével a mellékes szempontok közé sorolni és oly jelenségcsoportnak tekinteni, mely csak a magán-

gazdaságokkal és ezek kereseti küzdelmeivel függ össze és ezért a nemzetgazdaság egésze szempontjából lényegileg csupán mintegy elszámolási nagyságokra vonatkozik, melyek a nemzetgazdaság menetére mellékesek és így a nemzeti jólét igazi kérdéseire közömbösek.

Az ár- és a pénzjövedelem valóban nem elsődleges gazdasági jelenségek. A jogrendszer folyamányai és a gazdaság alapvető, eredeti tényálladékában nem foglalnak helyet, miként ezt *Navratil Ákos* már három évtizeddel ezelőtt alaposan kifejtette.¹ A gazdaság az ember és a természet szembenállása, a természet által adott ritkasági tényezővel vívott küzdelemben. Ugy az ár-, mint a pénzjövedelem eredeti tényálladékából hiányzanak.

És mégis, nem nehéz bebizonyítani, hogy figyelembe vételük nélkül a nemzetgazdaság és a nemzeti jólét problémáját igazán reálisan nem lehet megragadni. A közgazdaságban ugyanis a gazdaság eredeti tényálladéka, az ember és a természet közvetlen szembenállása ősi mivoltában, az ember és a természet *közvetlen* szembekerülésével nem léphet fel. A közgazdaság *társadalmi gazdaság*, vagy helyesebben a gazdaság társas kapcsolatok segítségével való megoldása. Benne az emberek nemzeti kötelék által egybefűzött tömege kerül szembe a természettel, de *együtt az emberek egymással is szembekerülnek*. Ez nem esetlegesség, mely talán csak a mai gazdasági rendre vonatkoznék, hanem elkerülhetetlen szükségszerűség, mely abból következik, hogy közös forrásból, a természet kincsébányájából meritünk egyesített és megosztott munkával és így az emberek egymásbakapcsolódása a gazdasági élet társas szerkezetével jár.

E szerkezet mellett az árak a gazdasági elv iránytűjének fontos szerepét töltik be. A mindig szubjektív egyéni értékelés ugyanis társadalmi lefolyások szabályozására magában nem elegendő. A társadalmi szerkezet a javak termelése és felhasználása irányítására a kollektivitásnak megfelelő szabályozást kíván. Ez a társadalmi alapon létrejövő gazdasági szabályozó tényező az ár. Tényezői: a kereslet és a kínálat társadalmi tényezők és ezért maga az ár egyéni mérték, a gazdaság alapvető szabályozójának, a *ritkaság fokának egyéni megállapítója*.

Ezért téves az árrendszert a közgazdaságban valami addi-

¹ L. „A gazdasági lét és a jogi rend. Adalék a másodlagos gazdasági jelenségek elméletéhez“ c. a Földes Emlékkönyvben (Ünnepi dolgozatok a társadalomtudományok köréből. Budapest, 1905.) megjelent szép értékesítését. „Elemi jelenségek a gazdasági élet belső, lelki alapjai, a fogyasztás, a termelés alapjelenségei, összetettek, másodlagosak: a mi forgalmi és jövedelemeloszlási életünk tüneténei“. (Közgazdaságtan. I. köt. Budapest, 1933. I. 36. old.)

tionalisnak, járulékosnak vagy mesterségesnek nézni. Közgazdaságunknak épp oly természetes és elengedhetetlen tényezője az ár, mint maga a termelés és a fogyasztás, melyekkel szorosan összefügg. Mint ilyen, az árrendszer nemcsak összefügg a közgazdasággal, hanem a nemzeti jólétnek magának is egyik döntő tényezője. Egyrésztől *eldönti azt, hogy a társadalmi kapcsolatban előállított és a piac útján rendeltetésük felé törekvő javakból ki mit merithet akár fogyasztása, akár termelése számára, másrésztől éppen ez által szabályozza azt, hogy mit és mennyit érdemes termelni.* Ezzel a nemzeti jólét két tényezőjének, a termelésnek és a fogyasztásnak alakítása egyenesen az árak által történik.

Egészen téves tehát az az elképzelés, hogy az árrendszer a nemzeti jólétnek legfeljebb mellékes tényezője lehet, mert végeredményben a szükségletek és a javak állanak a nemzetgazdaságban egymással szemben. Ezek ugyanis éppen a közgazdaság lényege, ennek társas mivolta folytán nem kerülhetnek a közgazdaságban közvetlenül szembe, — ez csak a zárt gazdaságban lehetséges — hanem — a ma már igen szűk térre szoruló önellátás esetétől eltekintve — mindig a piacon találkoznak és így az árak által szabályoztatnak ugy termelési, mint fogyasztási vonatkozásban.

Ezt az alapvető megállapítást kell mindig előrebocsátanunk, ha a nemzeti jólét kérdéseiről elmélkedünk, mert gazdasági életünk ma társadalmi alapokon nyugszik és a társadalmi történés szabályai alatt áll. Minden elgondolás tehát, amely a nemzeti jólét fokozására vonatkozik, e szerkezet figyelembevétele mellett nyer csak reális alapot és lesz csak a való életbe átültethető.

Ezzel hiunak és az élettől távolállónak kell a társadalmi gazdaságnak minden olyan nézletét felismerni, amely a piacot és az árnagyságokat a társadalmi összefüggés lefolyásával vagy szervezésével szemben mellékesnek és másodrendűnek tartja. Erre pedig megvan a hajlama — ezt meg kell állapítanunk, bármily magasra értékeljük is egyéb gondolatait — a közgazdaság organikus lényegét hangoztató teleológikus felfogásnak. A szervezet, az erők közvetlen összeillesztésének a gondolata annyira előtérben áll a mai törekvésekben, hogy a piac jelenségei e mellett háttérbe kerülnek, mert az egész figyelem a szervezeti felépítés felé fordul.

Ha igazán átértettük azt a jelentőséget, mely az áraknak a közgazdaságban jut, az árrendszerben magának a közgazdaság felépítésének fontos tényezőjét kell látnunk. Az árakon keresztül történik nevezetesen a közgazdaság különböző részeinek egymásbailleszkedése. A piacon kialakuló áron szerzi meg a vállalkozó a termelési tényezőket és ebből folyik egyuttal a pénzjövedelmek nagy része. A piac viszonyai szerint keletkező árakon adja el azután a vállalkozó termékeit és ez árak dönté-

nek a pénzjövedelmek vásárlóerejéről, tehát arról, mit tudnak egyesek életszükségleteik számára megszerezni, vagyis milyen életmódot folytathatnak. És ugyanezek az árak határozzák meg a közgazdaságban a termelési lehetőségeket, mert csak azt lehet a forgalmi gazdaságban előállítani, aminek megfelelő ára van. A közgazdaságban tehát nem pusztán természeti termelési lehetőségek döntenek el a termelési tényezők kihasználási fokát, hanem az árak által szabott lehetőségek. Az árak döntenek így módon úgy a termelési tényezők kiaknázási mértéke felett, mint a pénzbeli jövedelmek nagysága, mint pedig ezek vásárlóereje felett, ezzel tehát tőlük függnek úgy a termelés méretei, mint a pénzbeli jövedelemeloszlás és ennek alapján az egyesek és a tömegek részéről élvezhető reáljövedelem, vagyis az árak határozzák meg a nemzeti jólét tényezőinek alakulását.

Ha ez így van és a nemzeti jólét függ az áralakulástól, akkor közelebbi vizsgálatot érdemel az a kérdés, hogy milyen természetű a nemzeti jólét és az árak közötti összefüggés. Másszóval az árak különböző alakulása miképp hat ki a nemzeti jólétre? Vagyis miképp változnak a termelés és a fogyasztás, végeredményben pedig miképp változik ezek egymáshoz való viszonya az árak különböző alakulásánál? Ezt a kérdést kívánom az alábbiakban közelebbről megvizsgálni.

Már az előbbiekből világos, hogy nem az általános árszint, hanem az árfelépítés, az árak egymáshoz való viszonyának kérdésével állunk itt szemben. Az, hogy magas vagy alacsony-e az árak színvonala az országban, — miként régebbi tanulmányaimban ismételten hangsúlyoztam — csak arra van hatással, hogy a külfölddel való csereviszonyok hogyan alakulnak. Igaz, hogy ez is mindig fontos a nemzeti jólétre, mert főképp az exportképességet befolyásolja. De messze felülmúlja jelentőségében az árak belső felépítése, mert a nemzeti jólét első sorban a belső viszonylatok hatása alatt áll.

E tanulmányomban egyébként az árak és a nemzeti jólét kérdését oly széles nézőszögből kívánom vizsgálni, mely az egyes nemzetgazdaságoknak mint zárt egységeknek körét túlhaladja és az egész forgalmi gazdaság szempontjait tartja maga előtt. Erre az késztet, hogy a felvetett kérdés nem egyes nemzetgazdaságok, hanem az egész kapitalizmusnak mint rendszernek a kérdése, mely tehát minden kapitalista alapon megszervezett nemzetgazdaságot egyaránt érint. *Nem Magyarországáról van tehát szó e tanulmányban, nem is egy nemzet gazdaságáról, hanem egy nagy elvi kérdésről, a magánkereseti elven felépülő közgazdaságok általános fejlődési távlatáról.*

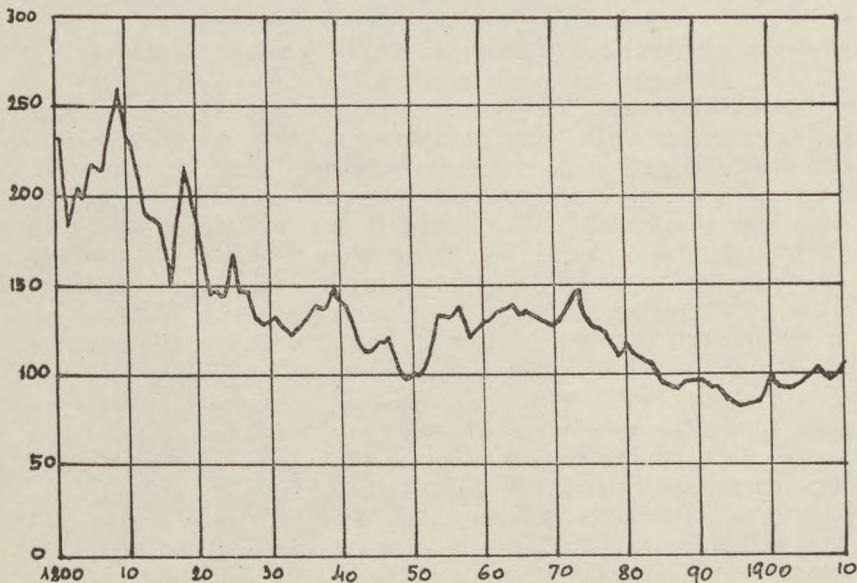
Felvetett kérdésünkre, hogy az áralakulásnak mily irányzata kívánatos a nemzeti jólét fejlődése érdekében, ma, a rendkívüli ársúlyedések korában, legtöbbször azonnal kéznél vannak a felelettel, hogy csakis a mélyen lesülyedt árak fel-

emelése lehet, legalább is ma, kívánatos. Könnyen hajlunk is arra, hogy ezt az álláspontot magunkévá tegyük. Piaci gazdaságunk az áremelkedésekhez, ha nem túl nagyok, ugrás-szerűek, könnyen alkalmazkodik és a prosperitás évei az emelkedő árak időszakai.

Ha azonban visszatekintünk a kapitalizmus fejlődése óta az árak alakulására, akkor aligha találjuk megerősítve azt, hogy az árak emelkedése a kapitalizmus fejlődésének feltétele volna. Ha egy pillantást vetünk az angol nagykereskedelmi indexre az 1800–1910. időszakban, akkor azt látjuk, hogy 1850-ig az árak — igaz, hogy két igen jelentős és három-négy kevésbé erős áremelkedéstől eltekintve — erősen súlyedők voltak, úgy, hogy a Cassel által választott léptékben² az 1800-ban 240 körül álló index 1850-ben a 100-as pontot érte el.

Az angol nagykereskedelmi árindex.

(1850 = 100).

Gustav Cassel: Theoretische Sozialökonomie. 1923. Leipzig. p. 421.

² Cassel indexének léptékét úgy választotta, hogy az 1850-es árakat veszi alapnak. A 100-as vonal tehát nála a Sauerbeck-féle index 76-os pontjának felel meg, mely az 1848–1851. évi átlagot fejezi ki. Erre az alapra dolgozta át úgy a Sauerbeck-féle indexet, melynek eredeti alapja 1867–77., mint a Jevons-féle, eredetileg 1782-re számított indexet.

A két rendkívüli áremelkedés háborus bonyodalmakkal függ össze; a többi áremelkedésnek talán inkább konjunkturális okai voltak. Tény az, hogy e félszázadban az árszínvonal irányvonala süllyedő volt. Az 50-es évektől kezdve áremelkedő irányzat érvényesül — bizonyos megszakításokkal — az 1873. évi válságig, amelytől kezdve körülbelül 1895-ig csak két kisebb hullámtól megszakított ársüllyedés mutatkozik. 1895-ben a Cassel-féle léptékben az index 80 tájt állott és ezután csak 1907-ben és 1910-ben emelkedett valamivel a 100-as vonal fölé. Kétségtelen, hogy 1850—1873 között az áremelkedés a kapitalizmus expanziójával esik össze, de nem lehet mondanivaló, hogy a válság legyőzése után a kapitalizmus fejlődése a süllyedő árak dacára megállott volna, sőt bátran állíthatjuk, hogy a kapitalisztikus fejlődés ez időszak alatt is rohamosan haladt előre utjában.

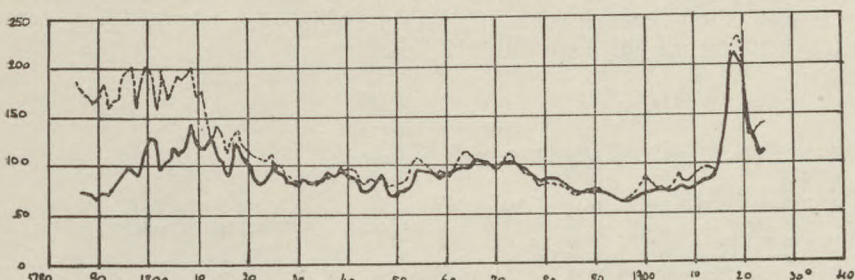
Ha jobban meggondoljuk a dolgot, azon, hogy az árak a kapitalista alapon való termelés térfoglalásával ilyen erősen süllyedő irányzatot követtek, nem is fogunk csodálkozni. Csak arra kell figyelmünket fordítani, hogy mennyi az emberiség ellátását javító találmány és tökéletesítés esik e korszakra. Hiszen a géptechnika kialakulása és széleskörű elterjedése jellemzi e korszakot, mely egyuttal a nagyvonalú gazdasági organizáció korszaka. Ezek a termelést oly mértékben tökéletesítették, milyenről régebben az emberiség álmodni sem mert. Első sorban az ipar produktivitása oly fokban emelkedett, hogy csak az iparcikkek fogyasztásának rendkívüli módon való megnövekedése tette lehetővé a gyártmányok ily nagy mennyiségének elhelyezését, még pedig csakis jelentősebb ársüllyedések segítségével. Ez azt jelenti, hogy szélesebb körök élnek magasabb színvonalon és ez biztosítja a megnövekedett termelés eredményének a fogyasztás által való felvételét.

Ha a nagyméretű ársüllyedések forrása csakugyan az ipari termelékenység növekedésében van, akkor az angol nagykereskedelmi index nem fejezi ki annak igazi mértékét, mert benne nemcsak iparcikkek foglaltatnak. Igyekeznünk kell tehát annak legalább is iparcikkek és agrártermékek szerint való felbontására. Ezt a feladatot elvégezte *Kondratieff*, a gazdasági élet hosszú hullámaira vonatkozó tanulmánya kapcsán.³ Az általa nyert görbék alakja a következő:

³ V. ö. A. T. Kondratieff: Die Preisdynamik der industriellen und landwirtschaftlichen Waren. (Zum Problem der relativen Dynamik und Konjunktur.) Arch. f. Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. 60. Bd. (1928.) 1—85. old.

Az angol nagykereskedelmi árindex felbontása N. D. Kondratieff szerint.

Ipari árak: ----- Mezőgazdasági termékek: —————
1867—1877=100.

Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. Tübingen 1828. p. 1.

A diagramm világosan mutatja, hogy ama cikkek áresése, melyeket *Kondratieff* az ipari indexébe felvett, sokkal erősebb volt, mint az általános árszínvonalé. A diagramm tehát határozottan alátámasztja feltevésünket, hogy az áresések oka az ipari termelékenység növekedésében van.

Kondratieff indexében azonban igen különböző cikkek szerepelnek, köztük több nem szorosabb értelemben vett iparcikk, vagy legalább is nem készgyártmány. Ezért oly indexet igyekeztem készíteni, mely csak készgyártmányokat ölel fel. E célra *Jevons*, *Mac Culloch*, *Tooke*, *Newmarch*, *Sauerbeck* és a Board of Trade adatait használtam fel.* Az indexeket

*Az indexben feldolgozott árak és azok forrásai a következők:

Növényi eredetű élelmiszer alapanyagok.

1. Buza	1782-től Mac Culloch,	1869-től Sauerbeck
2. Árpa	1782 „ „ „	1869 „ „ „
3. Zab	1782 „ „ „	1869 „ „ „
4. Rozs	1792—830 „ „ „	(nem teljes) „
5. Bab	1792 „ „ „	1830-tól Board of Trade
6. Borsó	1792-től „ „ „	1830 „ „ „ „
7. Kukorica	1846 „ Sauerbeck	
8. Burgonya	1846 „ „	

Állati eredetű élelmiszerek.

1. Hus	1785-től Mac Culloch	
2. Szarvasmarha (élő)	1841 „ Board of Trade	
3. Malac (élő)	1840 „ „ „ „	
4. Juh (élő)	1841 „ „ „ „	
5. Marhahús, prima	1846 „ Sauerbeck	
6. Marhahús, közepes	1846 „ „	
7. Birkahús, prima	1846 „ „	
8. „ közepes	1846 „ „	
9. Sertéshús	1847 „ „	
10. Szalonna	1846 „ „	
11. Háj	1828 „ Board of Trade (nem teljes)	
12. Tej	1815 „ „ „ „	
13. Vaj	1785 „ Mac Culloch” 1868-tól Board of Trade	
14. Sajt	1785 „ „ „ „	

A sajt, vaj másodpéldányban 1846-től Sauerbeck

és a trendet *Andreich Jenő* irányításával tanítványaim számították, kiknek e fáradságos munkáért hálás köszönettel tartozom. Az indexeket a Sauerbeck-félével való összehasonlíthatóság kedvéért 1867—1877 évtizedre vonatkoztattam. Az ipari gyártmányok, ipari nyersanyagok, növényi eredetű és állati eredetű élelmiszerek szerint külön-külön készített indexek lefolyását az alábbi ábra tünteti fel.

A * jegyzet folytatása.

Ipari nyersanyagok.

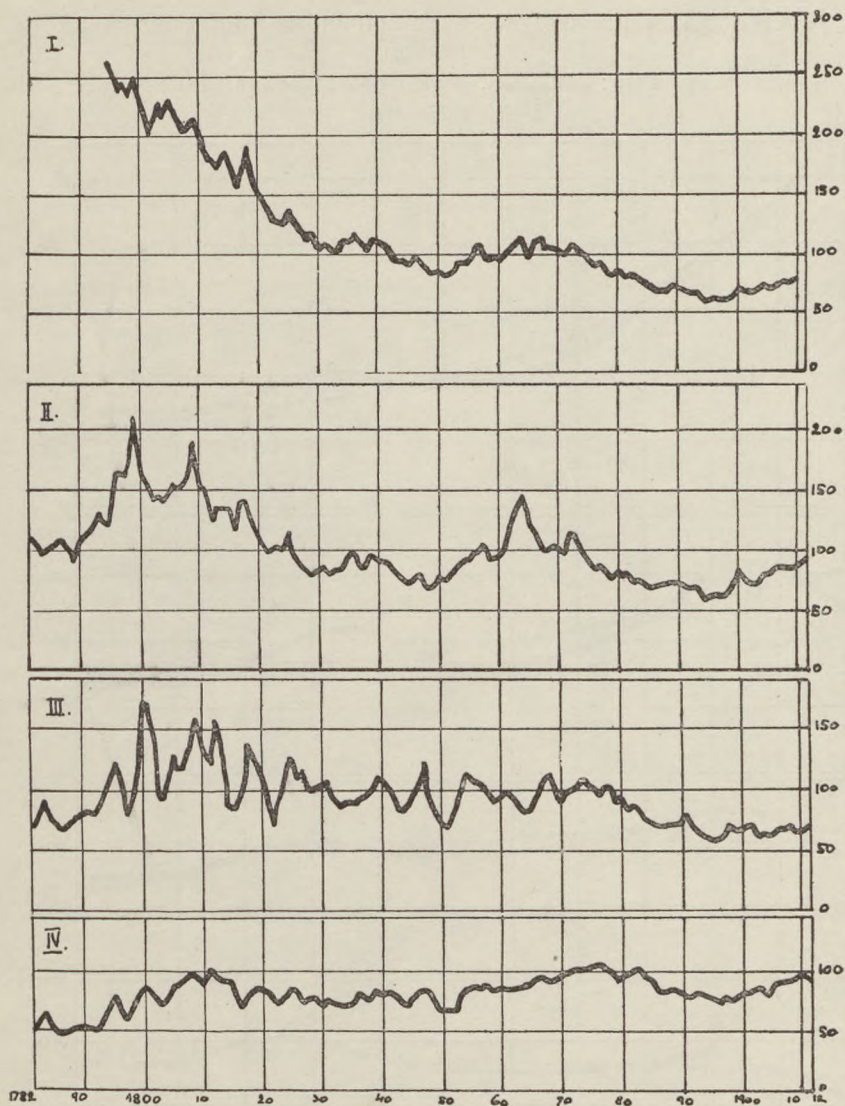
1. Épületfa, Memel	1782-től	Tooke & Newmarch		
2. Vas, angol	1782	"	"	"
3. Vas, orosz	1782	"	"	"
4. Nyersvas, skót	1846	Sauerbeck	"	"
5. Réz, angol	1782	Tooke & Newmarch	1846-től	Sauerbeck
6. Ón, angol	1782	"	1846	"
7. Ólom, angol	1782	"	1846	"
8. Gyapot, Petnambuco	1788	Mac Culloch	1805	Board of Trade
9. " Surinam	1782	Tooke & Newmarch		
10. " Bengal	1782	"	1846	Sauerbeck
11. " Georgia	1782	"	1846	"
12. Len, Szentpétervár	1782	"	1846	"
13. Kender	1782	"	1846	"
14. Selyem, kínai nyers	1782	"	"	"
15. " olasz nyers	1782	"	1846	"
16. " bengal	1782	"	"	"
17. Gyapjú, spanyol	1782	"	"	"
18. " lincoln	1814	Board of Trade	1846	"
19. Hamu, bailla	1782	Tooke & Newmarch		"
20. " keleti tengeri	1782	"	"	"
21. " kanadai	1848	Economist		"
22. Salétrom	1782	Tooke & Newmarch	1848	Economist
23. Szén	1785	Mac Culloch	1846	Sauerbeck
24. Szén	1833	Board of Trade		"
25. Nyers bőr, száraz	1846	Sauerbeck		"
26. Juta, közepes	1846	"		"
27. Olaj, Gallipoli (oliv)	1782	Tooke & Newmarch	1846	"
28. Faggyu	1782	"	1846	"

Ipari gyártmányok.

	1797-től	Journal; Royal Statistical Society.		
1. Calico (nyers pamut vászon és muszlin)	1814-től	Mac Culloch	1820-től	Board of Trade
2. Festett ésnymott pamut szövet	1820-től	Board of Trade		
3. Harisnya	1785	Mac Culloch		
4. Pamutfonal	1786	"	1814-től	Board of Trade
5. Gyapjufonal	1840	Board of Trade		
6. Lenfonal	1841	"		
7. Lenvászon	1813	Mac Culloch (nem teljes)		
8. Cipő	1785	"		
9. Gyertya	1785	"	1868-től	Board of Trade
10. Szappan	1813	Mac Culloch	1840	"
11. Táblaüveg	1819	"	(nem teljes)	"
12. Rudvas	1846	Sauerbeck		
13. Vasárúk: üllő	1818	Mac Culloch nem teljes		
ajtócsap	1818	"	"	"
öntöttárúk	1818	"	"	"
vasdrót	1818	"	"	"
14. Ács- és épületfa	1784	Tooke & Newmarch	1846-től	Sauerbeck
Quebek	1840	Board of Trade		
15. Cement	1790	Mac Culloch	1846-től	Sauerbeck
16. Buzalisz	1782	Tooke & Newmarch	1848-től	Mac Culloch
17. Cukor, Muscovaden	1820	Board of Trade	1902-től	Sauerbeck
18. Finomított cukor	1795	Tooke & Newmarch		
19. Cukor keletind, barna	1800	Board of Trade		
20. Nyers cukor	1846	Sauerbeck		
21. Kikészített bőr				

Az angol nagykereskedelmi árindex felbontása.

1867—1877 = 100.

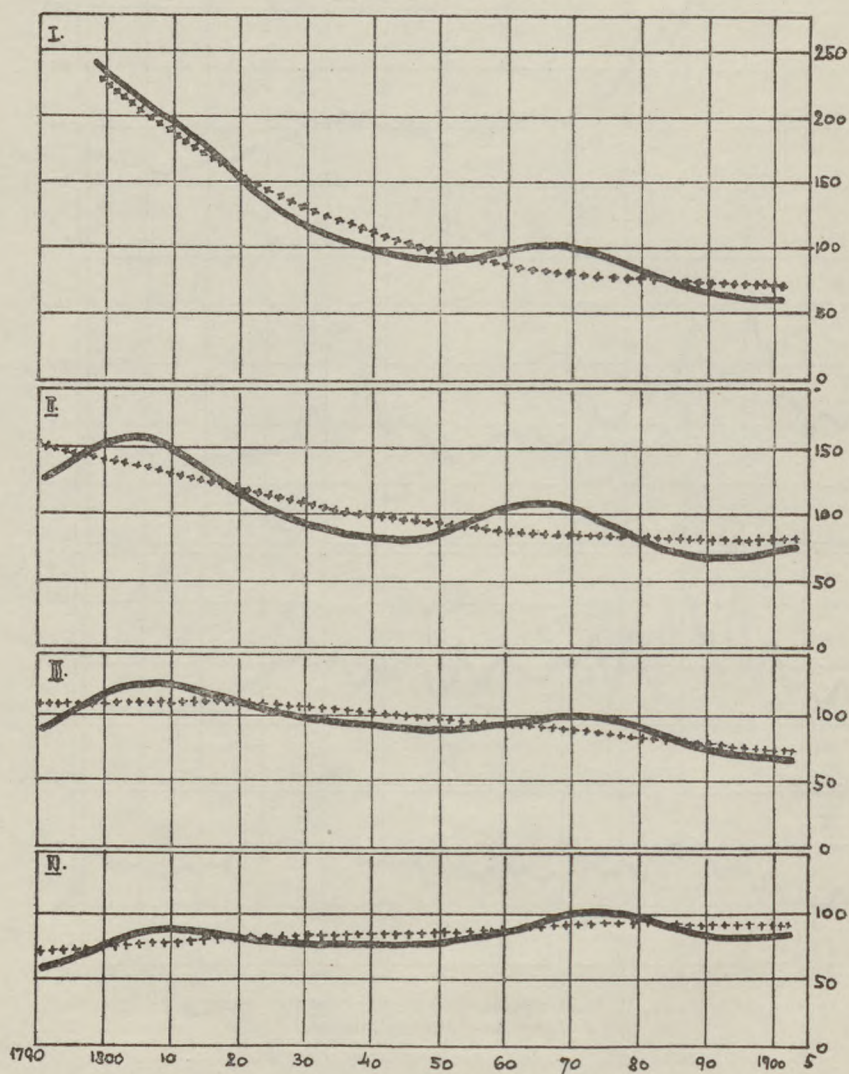
I. Ipari gyártmányok. II. Ipari nyersanyagok. III. Növényi eredetű élelmiszerek.
IV. Allati eredetű élelmiszerek.

1800—1821. inflációs szakasz aranyra redukálva.

Ez az ábra teljes mértékben alátámasztja fenti feltevésemet.
Legnagyobb és leghatározottabb az áresési irányzat az ipari

A felbontott angol nagykereskedelmi index komponenseinek
trendjei.

19 éves mozgó átlag: ————. A valószínű szekuláris trend: +++++
1867—1877 = 100.

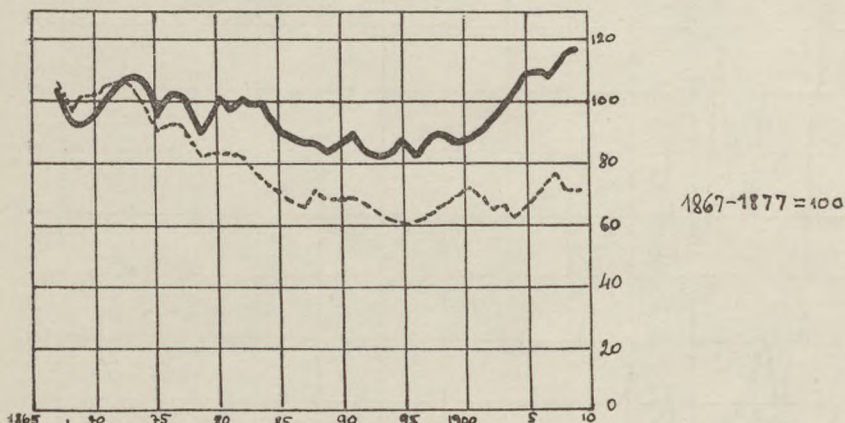
I. Ipari géptermékek. II. Ipari nyersanyagok. III. Növényi eredetű élelmiszerek.
IV. Állati eredetű élelmiszerek.

gyártmányoknál, melyeknél 1800-ban a 250-es vonalon állt az index és 1850-ben 70-re, 1894-ben pedig 56-ra süllyedt. Az ipari nyersanyagoknál is erős, időnkint gyorsabb is az áresés, de a különbségek nem olyan nagyok, mert 1799-ben 205-ön állt az index, 1848-ban pedig 75-re süllyedt. A hatvanas évek kiugrása az amerikai polgárháború következménye, főképp a gyapotáremelkedés által előidézte.

A növényi és állati eredetű élelmiszerek árfolyása is szépen beleillik a produktivitás növekedésére utaló magyarázatba, mert, bár e téren is jelentékenyen emelkedett a vizsgált időszakban a termelékenység, az mégsem volt oly foku és oly folyamatos, mint az ipar terén.

Világosan mutatják ezt a trendvonalak, melyek a mozgó átlagok alapján számítva a 317. oldalon közölt képet adják.

A fenti indexek Angliára vonatkoznak. Minthogy érdekelt a különböző árucsoportok árfolyása nálunk és *Jankovich Béla* az osztrák-magyar monarchiára vonatkozólag a Sauerbeck-féle alapon számított indexet,⁴ ezt is kirajzoltattam. Lefolyása hasonló képet mutat, mint Angliában, de — minthogy csak 1867-el kezdődik — csak a második, kisebb süllyedést mutató szakaszt foglalja magában.

Az Osztrák-Magyar Monarchia nagykereskedelmi árindexének felbon'tása.

Mezőgazdasági termékek: —————. Ipari áruk: - - - - -.

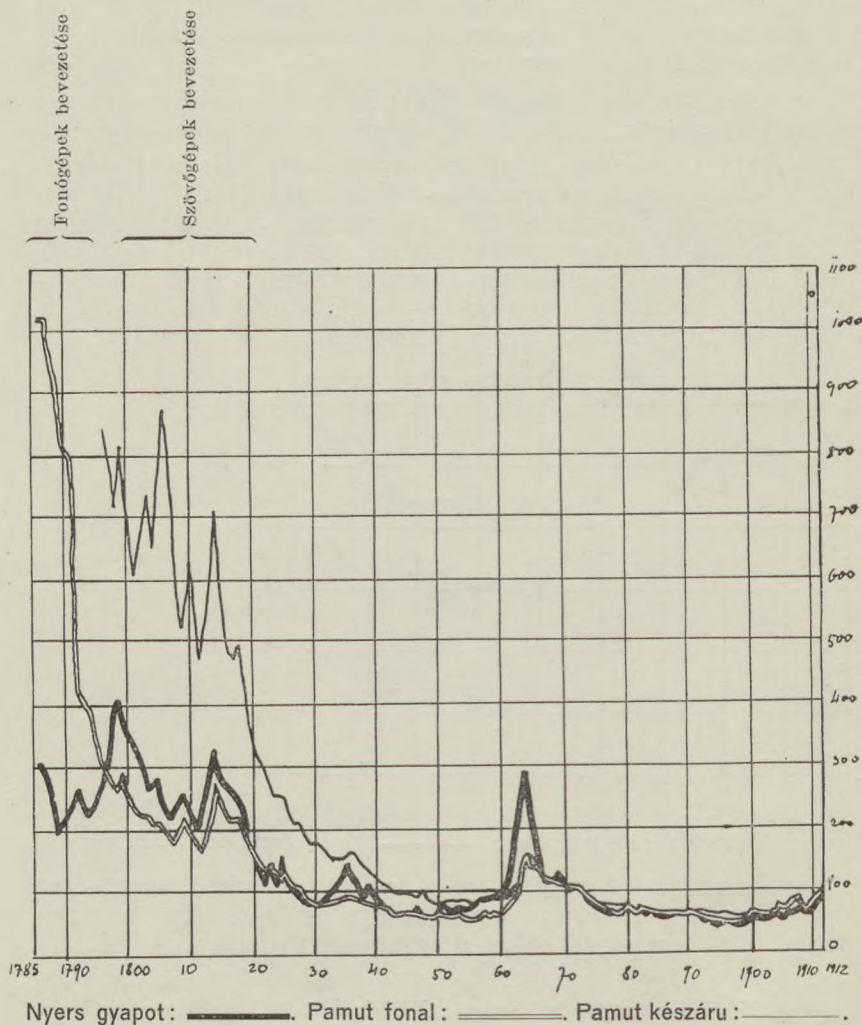
Visszatérve Angliára, mely legközvetlenebbül ment át a kapitalizmus nagyarányú termelékenységi fejlődésén, az angol pamutipar árindexeit külön diagrammban dolgoztuk fel. Ez,

⁴ V. ö. Közgazdasági Szemle. XXIII. évf. (1899.) *Jankovich Béla*: Ágio és áralakulás az osztrák-magyar monarchiában 1867-97-ig, vonatkozással a világpiac viszonyaira.

ugy hiszem, kérdésünk szempontjából a legtanulságosabb diagramm, mert egy oly iparág árlefolyását tünteti fel, melyben egészen hirtelenül emelkedett a termelékenység. Ugy a fonal, mint a szövet áralakulása világosan mutatja a termelékenység hatását az áralakulásra.

Az angol pamutipar nyersanyagának, fél- és készgyártmányának
árindexe 1785—1912.

1867—1877=100.

Egy következtetést, úgy gondolom, nyugodtan levonhatunk a fenti diagrammokból. Ez az, hogy *a XIX. század óriási ársülyedései első sorban az ipari termelékenység fejlődésének voltak következményei.*

Ezt bizonyára senki sem fogja kétségbevonni, mert elméletileg is könnyen megindokolható. Szabad piac mellett a nemzeti produktivitás fejlődésének az általa érintett termékek árainak sülyedése elengedhetetlen következménye. Nem azért, mert a termelékenység emelkedése sülyesztí a termelési költségeket. Ez csak a lehetőséget teremti meg az ársülyesztésre. A kényszer az ársülyesztésre abból származik, hogy a kereslet és kínálat önkéntes beszabályozódása az ár útján csak úgy történhetik, ha ott, ahol a kereslet eddigi kereteihez képest az ellátás bőségebb lett, az ár sülyed. Ha ez nem következik be, feles kínálat mutatkozik, mely addig el nem helyezhető, míg az ár nem sülyed, vagy valamely az ártól független okból a kereslet nem növekszik.

Ebből egy fontos megállapítás folyik. *Az ár sülyedésének, amennyiben az bőségebb termelés következtében áll be, kiegyensúlyozó hatása van, mert a keresletet növeli és ezzel utat nyit a megnövekedett termelés elhelyezésének.* Az ársülyedés, mely a gazdasági haladás eredményeként lép fel, *a közgazdaság körfolyamatát így élénkíti és tágitja.* Több termelés és több fogyasztás a következménye. Mindez a piac lényegéből folyik.

Nézzük azonban már most, mi történik, ha az ársülyedés be nem következik. Más pontra az egyensúlyi helyzetet csak az ár mesterséges befolyásolása tölhatja el. Ez történik p. o. a monopólium esetében, amely úgy szabályozza a termelést, hogy a kínálat megszorításával a piaci egyensúly magasabb ár mellett jöjjön létre. Ez lehet jó számítás a monopolista szempontjából, mert a magasabb ár mellett számára nagyobb nyereséget biztosíthat.

Könnyen bebizonyítható azonban, hogy a közgazdaság egészére vonatkozólag e körülmény nem maradhat hatás nélkül és hatása annál erősebb, minél fontosabb cikk árának mesterséges szabályozásáról van szó, minél jelentősebb mértékben lépnek fel monopóliumok és minél erősebben használják ki az ár felemelésére számukra megnyíló lehetőséget. A közgazdaság egészére és a nemzeti jólétre hatás nélkül az árak mesterséges befolyásolása csak akkor maradhatna, ha minden áru piaca egy magába zárt és a többi piacokra nézve teljesen közömbös egység volna. Rövid meggondolás meggyőzhet azonban bennünket arról, hogy ez nincs így.

Bizonyos tekintetben minden piac kétségtelenül egy magabazárt egység, t. i. abban az értelemben, hogy minden egyes piacon az illető áru nézve külön-külön történik a kereslet és kínálat viszonyából folyólag az árnak a kialakulása. Ez azon-

ban nem jelenti azt, hogy az egyes áruk kereslete és kínálata független volna egymástól és hogy az egyes piacok tényleg minden vonatkozásban önmagukba zárt egységek, melyeknek viszonyai a többi piacra nézve teljesen közömbösek. Az egyes áruk kínálata és kereslete ugyanis nem lehet független egymástól. Minden áru kínálata függ a termeléséhez szükséges javak árától, kereslete pedig a jövedelemből fedezendő egyéb javak árától. Így a közgazdaság egészében a termelés és fogyasztás közötti egyensúly feltételeit az összes javak kínálata és kereslete a maga összefüggésében határozza meg. Az egyensúly úgy jön létre, hogy minden piacon a saját viszonyai szerint parciális egyensúly alakul ki a kereslet és kínálat között és e parciális egyensúlyok együtt és egymás közötti viszonyukban vezetnek a gazdasági egyensúlyhoz.

Ha ez így van — és nem lehet másképp, mert az emberek szükségletei és termelési lehetőségei egymásbakapcsolódnak, — akkor az egyes piacoknak hatással kell lenniök egymásra. Ha tehát az egyik piacon különleges szerkezeténél fogva, p. o. azért, mert ott monopolium áll fenn, az egyensúly oly ár mellett jön létre, hogy a kínálatot maximális teljesítőképessége előtt lefékezi és ezzel a gazdasági lehetőségek által kívánt árnál magasabb áron elégti ki az ennek megfelelő keresletet, akkor ez idővel a többi piacokon is hatásokat vált ki. Először is a monopoljáradék javára és a munkabér hátrányára eltolja a közvetlenül érintett piaccal kapcsolatban a jövedelemeloszlást, mert *egyébként nyitva álló termelési lehetőségeket hagy kihasználatlanul*. Ezzel nem sülyesztí ugyan az illető termelési ágban a bért, de kétségtelenül az egész közgazdaságban fizetett bérhányadot, mert az ár tartása érdekében lefékezett termelési ágban oly munkások beállítása elmarad, kiknek foglalkoztatása szélesebbkörű piac mellett lehetséges volna. Ezt mindenestre megérzi a munkásosztály foglalkoztatási foka, de megérzik a többi piacok is, melyeken egyébként ezek a monopolium folytán be nem állított munkások vásárlólag léptek volna fel. Megérzik tehát elsősorban az élelmiszerpiac és megérzik az egyéb általános tömegszükségleti cikkeket forgalmazó piacok és természetesen az e cikkeket előállító termelési ágak. A monopolium folytán magasabban tartott ár tehát *fogyasztási lehetőségeket fojt el a bérhányad növelésének megakadályozásával*. Az, hogy a monopoljáradék is vásárlóerő és hatályos kereslet támasztója, nem ellensúlyozhatja e tényt, mert az általa támasztott kereslet más irányu.

Nyilvánvaló ugyanis, hogy az így keletkezett vásárlóerőnek mindenekelőtt más a mozgási iránya, mint a bér alakjában keletkező vásárlóerőé. Sokkal nagyobb hányadban szolgál a vagyongyűjtésnek. Ezzel közvetve a termelés kiszélesítésére ösz-

tönöz. Minthogy azonban a monopolizált piacon a termelés hazai vonatkozásban nem szélesíthető ki, ha az ársülyedést meg akarjuk gátolni, az így keletkező tőke részben a dumpinget táplálja, részben pedig más, szabad termelési ágak felé áramlik, ott élesítve ki a versenyt. Ezzel újabb kartellálási vágyakat támaszt úgy a belföldön, mint a dumping által veszélyeztetett külföldi termelési ágakban és a piac szabad mozgását mind szélesebb körben szünteti meg.

A monopólium tehát, minthogy az ársülyedést el akarja hárítani, ezzel meggátolja azt, hogy a monopolizált termelési ágban szélesedjék ki megfelelően a fogyasztás és növekedjék a haladásnak megfelelően a termelés, mert nem engedi az ehhez szükséges ársülyesztést és ezért elfojtja itt a termelés kiszélesítését. Táplálja a termelési javak iránti keresletet, a reprodukтив fogyasztást, mint *Spiethoff* nevezi, de a végső, a közvetlen fogyasztást csak oly mértékben és oly irányokban, melyek a monopoljövendelmek élvezői fogyasztásának felelnek meg. Ezzel a termelésnek e vonatkozásban való kiszélesítését megengedi ugyan, de csak egy szűk fogyasztói réteg kereslete alapján. Minthogy e réteg a drágább külföldi árut is meg tudja fizetni, e kereslet részben az importot is táplálja, részben esetleg mint külföldi utazások költsége vagy külföldi tőkeelhelyezések folytán, a külföldre is vándorolhat.

Az a kereslet tehát, melyet a monopolnyereségek vásárlóereje táplál, nem helyettesítheti a közgazdaság körfolyamatában azt a vásárlóerőt, mely az ársülyesztéssel széles körökben felhasználható. Nem szolgál a termelésében egyébként kiterjeszthető termelési ág javára, hanem másfelé és a közvetlen fogyasztási piacon csak részben keres érvényesülést.

De még egy másik hatása is van az egyes piacokon sajátos viszonyaiknál fogva kialakult magasabb árak, mert ez nemcsak a fogyasztást, hanem a termelést is érinti. Ez áll különösen akkor, ha nyers- és segédanyagokról vagy félgyártmányokról van szó, melyek terén pedig a monopóliumok leggyakoribbak. Ily esetben ugyanis *a monopolpiacon kialakult magasabb ár mint termelési költség belemegy a következő előállítási fok árába és ezt is emeli*. Ezzel ugyanazt a helyzetet, mely a nyers- vagy segédanyagul használt termék piacán fennáll, legalább is a drágítás mérvéig átviszi a másik jószág piacára, mert áremeléssel ezt is a kereslet összezsugorodására kényszeríti.

Az tehát csak látszat, hogy egy-egy piacon az árak bizonyos okokból a tényleges termelési költségek melletti színvonalnál magasabban való kialakulása hatásában csak erre a piacra szorítkozik. A fenti okokból hatása mindig előbb-utóbb áttérjed a szomszédos piacokra is és ezáltal kisebb-nagyobb mértékben befolyásolja az egész közgazdaságot. Miképp a termelékenység emelkedésének megfelelő ársülyedés a kereslet kiterje-

désével és esetleg vevőerők felszabadításával élénkíti a közgazdaság működését, úgy az elmaradó ársülyedés hatása nem lehet más, mint *a közgazdasági körfolyamat szűkítése, a piac felvevőképességének határolása és ezzel a termelés és fogyasztás terjeszkedésének meggátlása*. Mert ha igaz, — és ez nem tagadható — hogy a kereslet nagysága — bár az egyes áruknál különböző mértékben — függ az ártól és ha igaz, mi ugyancsak nem tagadható, hogy az adott termelési lehetőségek által indokoltnál magasabb ár csak a kínált mennyiség korlátozásával érhető el, akkor az ily piaci helyzetek teremtése a fogyasztást és a termelést terjedelmében csökkenti.⁵

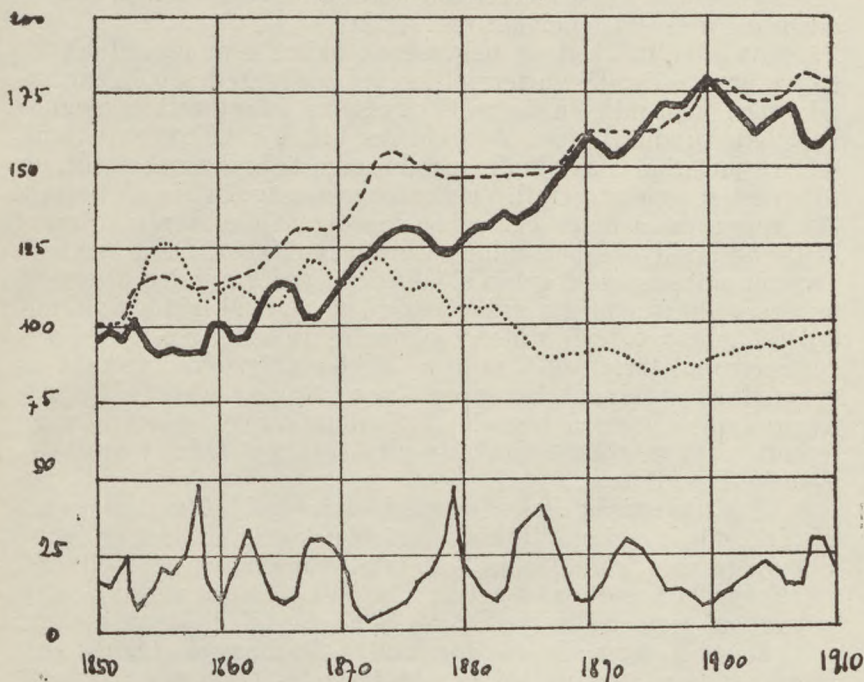
A különböző piacok egymással való kapcsolatánál fogva tehát nem maradhat a kiindulási piacra korlátozt az a hatás, melyet egy-egy piacnak monopolisztikus befolyás alá kerülése az által előidézt, hogy a fennálló termelési lehetőségek által indokolt szinten felül tartja az árat. E hatás közvetlenül is érinti a kapcsolatos piacokat, de maga számára nagyobb vásárlóerő lekötésével közvetve — a munkapiacra keresztül, hol egyébként lehető keresletet fojt el — érinti a vásárlóerő körforgását a közgazdaságban.

Hogyan lehet az, kérdezhetjük itt, hogy már a hetvenes évek óta szórványosan és különösen a huszadik század kezdete óta szép számban fejlődő monopoliumok árpolitikája évtizedeken át nem zavarta meg komolyan a termelés és fogyasztás egyensúlyát? A felelet e kérdésre, úgy hiszem, két tényben kell keresnünk. Az egyik az, hogy az áremelkedéseket ismét ársülyedések váltották fel és az iparcikkeknél, mint láttuk, az ársülyedés volt a század uralkodó irányzata. A másik a munkabérek alakulása. „Der Aufstieg des Arbeiterstandes“, így jellemezték a németek a 70-es éveket követő időszakot, mely a szocialisták vasbértörvényét megdöntötte és a bérek hatalmas emelkedését idézte elő. Nem merném állítani, hogy minden munkáskategória részesült a felemelkedésben, semmi esetre sem mindegyik ugyanabban a mértékben. De a tanult munkások reáljövödelme és így a fogyasztásuk is mindenesetre erősen emelkedett e korban. Ha tehát voltak is jelentős szünetek az ársülyedésben, a bérek emelkedő irányzata erősen enyhítette ezek hatását a munkások egy része számára. Az idecsatolt Wood-féle angol munkabérindex ezt határozottan mutatja.

⁵ Más megalapozással, de lényegében a fentivel egyező álláspontot foglal el *Otto Conrad*: *Der Mechanismus der Verkehrswirtschaft*. Jena, 1931. c. munkájában.

A névleges munkabér, kiskereskedelmi árszínvonal,
és a reál munkabér alakulása Angliában 1850—1910.

(G. H. Wood szerint.)

Átlagos névleges munkabér: -----

Átlagos kiskereskedelmi árniveau:

Átlagos reál munkabér (figyelembe véve a munkanélkülieket is): _____

Munkanélküliek %-os változása (négyyszeresen nagyítva): _____

Walter T. Layton, M. A.: An introduction to the study of prices. 1912.

London, p. 151.

A termelési technikájában és organizációjában rohamosan haladó kapitalizmus egyensúlyát tehát két tényező biztosította a háború előtt. Az egyik az iparcikkek árának — bizonyos megszakításokkal — sülyedő, évtizedeken át rohamosan sülyedő irányzata, a másik a munkabérek emelkedése volt. Mindkettő arra szolgált, hogy a bámulatosan fejlődő termelés számára a fogyasztókat létrehozza. Mindkettőt a termelékenység erős emelkedése tette lehetővé.

Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a gazdasági haladás által előidézett ársülyedések térfoglalása rázkódásoktól és alkalmazkodási nehézségektől mentesen történt. A társadalomban minden haladás fájdalmas zökkenésekkel szokott kapcsolatos lenni. Még kevésbé jelenti fenti tételünk azt, hogy minden ársülyedés magában véve előnyös hatásokat váltana ki. Ha a pénzszaporítás vagy a konjunktura tulfeszítése által felidézett

árszínvonal összeomlik és az összes árak hirtelen lefelé menő irányzatba csapnak át, vagy ha a fogyasztás irányának megváltoztatásával egyes termékek, sőt egész termelési ágak árai hirtelen letörnek, ez természetesen erősen megrázkódtatja a közgazdaságot és existenciákat tesz tönkre.

Az alkalmazkodási nehézségek akkor sem maradnak el, ha az árak süllyedése a termelékenység növekedéséből származik, mert nem minden üzemnél egyszerre jelentkezik a megnövekedett produktivitás. A technika hirtelen változása a tönk szélére juttathatja az alkalmazkodni nem tudó üzemeket, sőt, ha főtermelési águkat érinti, egész közgazdaságokat is. A termelési apparátus a maga egészében mindig nehezebben alkalmazkodik az ársüllyedéshez, mint az áremelkedéshez. De a termelékenység növekedése folytán előálló ársüllyedés minden átmeneti nehézség dacára mégis szükségzerű marad. Mögötte az ársüllyedést lehetővé tevő költségcsökkentés rejlik. Az ily ársüllyedés ezért más természetű, mint az előbb említett ársüllyedések és végeredményben szükségképpen kiegészítője a növekvő termelékenységnek, mert a termelés kitágított keretei számára megteremti a fogyasztókat. Ezt bizonyítja a lefolyt száz év áralakulásának fejlődése.

A közgazdaság összefüggéseinek mélyebb átgondolása tehát érthetővé teszi előttünk az árgörbének a kapitalizmus fennállása óta való alakulását. A kapitalizmus bőségesebb ellátási lehetőségeket hozott és ezeket az által tudta valóra váltani, hogy terjeszkedő termelés, süllyedő árak és növekvő bérhányad mellett volt képes a termelés és fogyasztás összhangját biztosítani. Vagyis *a kapitalizmus bőségesebb termelésével a nemzeti jólét fokozásának lehetőségét nyitotta meg és ezt ársüllyedések és a realjövedelmek növelése útján valósította meg.*

Azt a körülményt, hogy közben voltak korszakok, melyekben az árszínvonal emelkedett, nem szabad ellenbizonyítékul felhozni. Először is minden áremelkedés szükségzerű és gazdaságilag elengedhetetlen, mely a népesség gyorsabb ütemű szaporodásából származik, mint amilyent a termelés fejlődése venni tud. Szükségzerű továbbá a modern bankszervezet kifejlesztése következtében beállott bőségesebb pénzellátás folytán előidézett áremelkedés is, bár ez a termelési felszerelés tágitásával már ársüllyedést is készít elő. Teljesen egyvonalu az emberség és berendezéseinek fejlődése a közreható tényezők sokaságánál és változatos voltánál fogva sohasem lehet. A szóban levő áremelkedések az említett okoknak, részben háborus bonyodalmaknak és ezeket követő inflációknak, részben pedig a kapitalista szervezetről folyó fázisváltozásoknak voltak járuléka. Azt semmi esetre sem lehet bizonyítani, hogy az áremelkedést előidéző speciális okok elmúlásával tértfoglaló ársüllyedések a kapitalisztikus expanzió utját állták volna.

Igazán komoly és huzamos ideig tartó zavarok a közgaz-

daság szervezetében csak a világháború után következtek be, miután annak szervezete részben már a háború előtt megindult szerkezeti változások, azután a háború alatti elváltozások maradványai folytán, részben pedig főképp a valutáris helyzet okozta kötöttségek hatása alatt erősen átalakult.

Ha a kapitalizmus szervezetében száz év alatt végbement változások lényegét kutatjuk, azt elsősorban a piaci tömörülésekben és a monopóliumok kifejlődésében kell látnunk. Ezek változtatták meg a piac képét és léptették a versenyszabadság helyébe széles körben egyes köröknek vagy egyeseknek a piac fölötti uralmát. Ezzel *oly tényezőt vittek be a piacba, melynek meg van a lehetősége arra, hogy útját állja a termelékenység növekedéséből egyébként bekövetkező ársülyedéseknek* vagy legalább is jelentékenyen lefékezze ezeket.

A monopólium e lefékezésre erősen hajlik, mert ez nyereségét rendesen növeli. Mindenestre hajlik azonban arra, hogy az ár ingadozásait lehetőleg kiküszöbölje, mert ezek számára kényelmetlenek. A kartellek bevallott célja az árak ingadozásának csökkentése. Ezzel *merevvé* teszik az árrendszert.

Hogy az árak állandósítását — legalább is hosszabb időre — nem ritkán el tudják érni, mutatják nálunk p. o. a *Dorner-Varsányi* által közölt ábrák.⁶ A kartellált cikkek egy része egyáltalában nem reagált — legalább az ott vizsgált időszakban — ársülyedéssel a válságra, hanem állandó maradt. Ugyanezt bizonyítja a kartellárak alakulása Németországban.⁷ Ez persze nem jelenti azt, hogy a kartellár sohasem változik, mert ez teljes gazdasági lehetetlenség volna. Az árak merevítése azonban a kartellel együtt szokott járni.

Könnyű belátni, hogy az árak rögzítése ellenkezik a piac szervezetének lényegével és a piac legfontosabb feladatával. Ez minden kétséget kizáróan a kereslet és kínálat kiegyensúlyozása és pedig az árak a helyzetváltozásokhoz való alkalmazásával. A valamilyen módon lerögzített ár — bármennyire is kívánatos lehet ez esetleg más szempontból — a piac emez alaptörvényét nem helyezheti ugyan hatályon kívül, mert a piaci egyensúly így is létrejön, de természetesen a lerögzített árak megfelelően a kereslet összehuzódását idézve fel. Az ár így nem teljesítheti igazi hivatását, mely a javak ritkasági fokának a helyzetváltozásokhoz való alkalmazásában áll. Ezzel a piac elveszti legnagyobb előnyét, a rugalmasságot, a helyzetváltozásra való reagáló képességét. Ahelyett, hogy rugalmas maradna, *merev* lesz és minél szélesebb körben foglal teret e merevség,

⁶ V. ö. *Guothsfalvy-Dorner Zoltán és Varsányi Gyula*: A hazai iparcikkek áralakulása. Magy. Statisztikai Szemle. X. évf. (1931.) 501—530. old. L. különösen az 525. oldalt.

⁷ Erre nézve érdekes anyagot tartalmaz *H. Wagenführ*: Konjunktur und Kartelle, Berlin, 1932 c. füzet. L. különösen a 21—25. oldalakon levő ábrákat.

annál kevésbé lesz a piac szabályozója a közgazdaságnak, hanem e helyett a piac maga lesz a szabályozott, amivel lassankint elveszti igazi értelmét, mint az a mechanizmus, melynek a közgazdaság működését automatikusan kellene irányítania.

Hogy ezzel milyen súlyos szervei elváltozás csuszik be a közgazdaságba, azt az első pillanatra talán sokan nem veszik észre azok közül sem, akik a kapitalista szabad kereseti gazdaság főelőnyét, a mechanizmus önszabályozódását jól ismerik és ennek tudatában hivatkoznak e rendszernek. Pedig nyilvánvaló, hogy mihelyt az ár akadályozva van abban, hogy szabályozója legyen a piacnak, a gazdasági életnek a gazdaságosságát kikényszerítő mechanizmusa megbénul. A kínálat, melyet az elérni kívánt ár érdekében rögzítenek, nem reagál többé — legalább is magától — a helyzetváltozásokra és egyedül a kereslet tartja meg reakcióképességét. De e reakció tiszta passzivitásban merül ki, mert az ár adott volta már meghatározza a kereslet nagyságát. Így az u. n. *kötött árakkal* a közgazdaság megmerevedésnek, bátran mondhatnók, bizonyos bénulási folyamatnak megy elébe mely a helyzetváltoztatásokkal szemben való alkalmazkodóképességét ássa alá.

A kapitalista szervezet folyamatos átalakulása azonban nemcsak a piac megmerevedését hozta magával, hanem az *árak deformálódását* is. Első pillanatra ez állítás idegenszerű, mert feltételezi, hogy az árnak határozott alakja van, melytől bizonyos tényezők hatása alatt eltávolodhatnak. Rövid meggondolás azonban megmutatja, hogy ez valóban így van és az árak bizonyos behatások alatt oly alakot ölthetnek, mely a közgazdaság szükségszerűségeiben foglalt magasságtól azokat lényegesen eltávolíthatja. Már a klasszikusok és a physiokraták, sőt már a középkor írói is tudták, hogy az árak vannak bizonyos szükségszerű elemei, melyek feltételei annak, hogy az áru egyáltalában előállítható legyen. Ezek a termelési költségek és a klasszikus elmélet nem hiába orientálódott e pont körül, mert tisztában volt vele, hogy az ár és a termelési költségek összefüggése szükségszerű. Hogy egész elméletét erre a tételre, a költségtörvényre alapította és azzal nem törődött, hogy ez csak az ár alsó határát szabja meg, ez optimizmusának és a gazdasági liberalizmusba vetett rendíthetetlen bizalmának volt következménye, mert meg volt győződve arról, hogy a gazdasági szabadság előnyeit megismerve, a világ megmarad e rendszer mellett és az árak valóban a verseny hatása alatt a termelési költségek színvonalára körül fognak kialakulni. Ezért is hanyagolta el a monopolár kérdését annyira.

A dolgok azonban csak egy ideig és főképp csak Angliában fejlődtek ez irányban. A monopoliumok, ha nem is a régi formális privilégiumok alakjában, ismét feltámadtak és ezzel e tereken elesik a szükségszerűség, mely az árak a költségszínvonalon való kialakulását kényszerítené ki. Ezzel az ár elveszti

szükségsszerű alakját abban az értelemben, hogy csak olyan elemekből tevődnek össze, melyek a gazdaság alapvető tényálladékaiból folyólag szükségsszerűek. A monopolista hatalmában áll azt esetleg jelentékenyen a termelési költségek színvonalán felül tartani. A kínálat szabályozása ezt neki lehetővé teszi.

Állíthatjuk-e, hogy az ily magasságban megállapított és egy esetleg igen jelentékeny monopolnyereséget magában foglaló ár is szükségsszerű? Egy értelemben bizonyára igen, t. i. annyiban, hogy megfelel a kereslet és kínálat adott viszonyának, t. i. annak, hogy a termelés megszorítása folytán csökkent kínálattal áll most szemben a kereslet. A kínálat csökkentése nélkül ez az ár nem tartható. Ezért a megszorított kínálat mellett a magasabb ár valóban az egyensúlyi ár. De abban az értelemben ez az ár nem szükségsszerű, a mely szerint a költségeknek megfelelő ár az. Az utóbbi egy közgazdasági szükségsszerűséget fejez ki, mely elkerülhetetlen, ha nem jótékonyaságról van szó, hanem a piac számára termelésről. A monopolár szükségsszerű a monopólium alapján, de ez nem ugyanaz a közgazdasági szükségsszerűség, melyet a versenyár foglal magában. Ha el-esik a monopólium, elesik a szükségsszerűség is.

Talán most már érthető, mire gondolok akkor, mikor az árak deformálódásának, torzításának fogalmát vezetem be fejtegetéseimbe. *Az árak torzítása azt jelenti, hogy a közgazdaságban az áru megszerzési lehetősége eltávolodik eredeti és a termelés természetes feltételeiben, vagyis a termelési költségekben indokolt színvonalától.* Tehát oly elemmel bővül, mely előállításának nem elengedhetetlen feltétele.

De hát mily alapon szólhatunk az árak torzításáról? Hiszen minden árban, ha közgazdaságilag megállja a helyét, nemcsak költségelemek foglaltatnak, hanem nyereség is, melynek magasságában való megállapítására nincsen elméleti zsinórmértékünk. Ez kétségtelen és az is bizonyos, hogy a nyereség a forgalmi gazdaság nélkülözhetetlen eleme, ha magassága változó is időben és vállalatok szerint. A vállalkozói nyereség költségelem és ezen nem változtathat ingadozó természetű. Ha a klasszikusok ingadoztak is abban, ilyennek ismerjék-e el, része a termelési költségeknek, mert nélküle állandóan épp oly kevésbé lehet az árut előállítani, mint az egyéb költségek nélkül. A monopoljáradék is, ahol előfordul, a nyereség egy része. Hogyan lehet tehát állítani, hogy torzítja az árakat?

Erre azt kell válaszolnunk, hogy a monopoljáradék mégsem oly elválaszthatatlan az ártól, mint a nyereség, mely verseny esetében keletkezik. Ezért is nevezzük az első járadék-nak, a másodikat nyereségnek. A vállalkozói nyereség költségelem abban az értelemben, hogy elengedhetetlen feltétele az áru piacra hozatalának, ha magassága nincs is oly kategorikusan megállapítva, mint az egyéb költségelemeké. A monopoljáradék oly nagyság, mely az áru piacra hozatalának elengedhetet-

len költségein felül keletkezik, tisztán az áru kínálatának megszorítása folytán és nem a vállalkozói munka, a vezetés és a kockázat viselése fejében. Forrása az áru mesterséges, a monopólium által felidézett ritkasága.

Ha azonban nem tudjuk meghatározni, hogy milyen nagy lehet a szükségszerű nyereség, ha ez ingadozik, hogy lehet arról beszélni, hogy a nyereségbe becsuszó monopoljáradék eltorzítja az árat? Ez csak akkor lesz érthető, ha meggondoljuk, hogy a *mérték kérdése* mindenütt a természeti és emberi világban mily döntő fontosságu. Vajjon a vas szén- vagy foszfortartalma nincs-e nagy kihatással használhatóságára? Mind egy-e az, hogy az emberi testben az egyes szervek, p. o. a máj, milyen terjedelmet vesznek fel? Vagy talán a bankjegyek mennyisége közömbös-e a közgazdaság működésére, vagy éppen az árra? A bankjegyre kétségtelenül szüksége van a forgalomnak, mégis aránytalanul nagy mennyiségben zavarokat okoz, bár számszerűleg pontosan a határt nem tudjuk megjelölni.

Igy van ez az ár alkatrészeivel is. Az ár hivatása, mint mondtunk, a közgazdaságban az áru ritkasági fokának a termelés és a fogyasztás összhangba hozatala végett való meghatározása. Az ár tehát oly alkatrésze a közgazdasági folyamat egészének, melynek lényegét nagysága, magassága teszi ki. Eredeti alakját azok az elemei alakítják ki, melyek a közgazdaság adott helyzetéből folyólag elkerülhetetlenek. Mindaz, ami ehhez hozzájön, torzítja az árat, mert annak nem szükségszerű alkatrésze. *E torzítás közgazdasági szempontból fontos tényálladék. Eredménye az áru ritkaságának fokozása, megszerzhetőségének a szükségesnél nagyobb mértékben való nehezítése, és fogyasztásának avégett való megszorítása, hogy magasabb áron legyen az áru eladható. Kétségbevonhatatlan, hogy a monopolista szívesen adna el belőle többet is, ha ily magas áron lehetséges volna. De ő inkább azt a megoldást választja, hogy belőle kevesebbet ad el, de magasabb áron.*

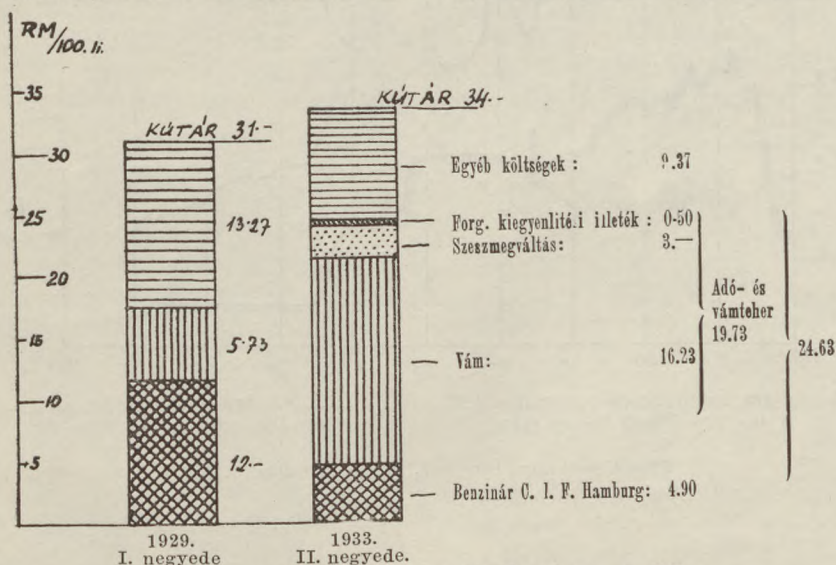
Az árak torzításának nem egyedüli esete a monopoljáradék. A védővám p. o., ha hatályos, torzítólag hat, mert a behozatal szükségszerű költségei fölé emeli az árat. A behozatali tilalmak még inkább torzítják, mert a vámmal terhelt importparitás fölé engedik az árat emelkedni. Torzítják az árat a fogyasztási adók is, mert nem szükségképpen elemei az áru előállításának.

E ponton meg kell állanunk. Hát nem költségelem-e a vám vagy a fogyasztási adó? Kétségtelenül az, mert meg kell fizetni. Magángazdasági szempontból a fogyasztási adó termelési költség, mert az áru piacrahozatalának feltétele. A vám, a fogyasztási- vagy a forgalmiadó ma a közületek bevételszerzésének fontos eszközei és a vám a gazdasági politika jelentős eszköze. Azon azonban ez nem változtat, hogy torzítja és jelen-

tékenyen eltávolíthatja a termelés és forgalombahozatal nélkülözhetetlen költségei által megszabott alakjától az árat. Közszempontból e torzítás kétségtelenül más elbírálás alá esik, mint a monopolista nyeresége, mert a közület fennállása és így bevételszerzése is, ha nem is feltétlenül ez alakban és e mértékben, de mégis feltétele a termelésnek és az adó, ha ily alakban kerül beszedésre, eleme lesz az árnak. De gazdasági hatása szempontjából ez közömbös. Az ár deformálásával tagadhatatlanul növeli az illető áru ritkaságát és szűkíti fogyasztóinak körét.

Az adóokozta ártorzításra példának szolgálhat a benzin ára Németországban. Az 1929. év első negyedében 12 RM volt a benzinár cif Hamburg. Ehhez hozzájött a vám (5.73 RM) és 17.73 RM-ra emelte. Az egyéb költségekkel és a nyereséggel együtt a kutár 31 RM-ra emelkedett. 1933 első negyedében a világpiacon bekövetkezett benzináresés következtében a cif Hamburg elvámolatlan benzinár 4.90 RM-ra süllyedt, a vám azonban 16.23 RM-ra emelkedett. Hozzájárult ehhez az 50 filléres forgalmiadókiegyenlítés (Umsatzausgleichssteuer), továbbá a 3 RM-ot kitevő szeszmegváltási ár, mely a nem kevert benzint terheli, úgy, hogy az adóteherrel együtt a benzin 24.63 RM-ban került. A kutár Hamburgban 34 RM-ra emelkedett. A cif Hamburg árának jóval 50%-on felüli süllyedése dacára tehát a vám és az adók folytán a kutár 3 RM-kal emelkedett.⁸

Az import benzin ára emei Hamburgban 1929-ben és 1933-ban

Wirtschaftsdienst. 1934. II. 23. Hamburg, p. 247.

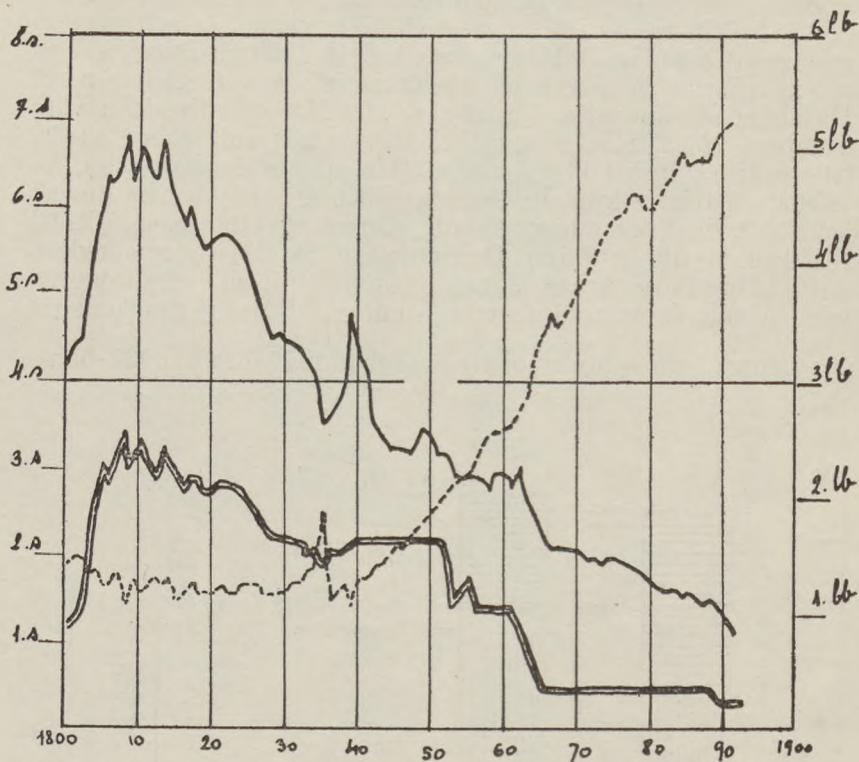
⁸ V. ö. F. Angelberger: Der Treibstoffpreis. Wirtschaftsdienst. Neue Folge XIX. évf. (1934.), I. 247. old.

Ilyen példát többet lehetne találni, kivált világpiaci cikkeknel, melyek ára erősen leszállt. Ennek megállapítása természetesen magában véve nem foglal magában fináncpolitikai bírálatot, csupán a ténymegállapításról van szó.

Hogy mi az árak torzításának hatása az illető cikk piacán, azt talán legjobban látjuk ellentétéből, a csökkentett vámból és a vele csökkenő ár hatásából. Erre egy fényes igazolást találtam az *Economic Journal*-ban a teára vonatkozólag.

A tea ára és vámjá, valamint a fejenkénti fogyasztás Angliában.

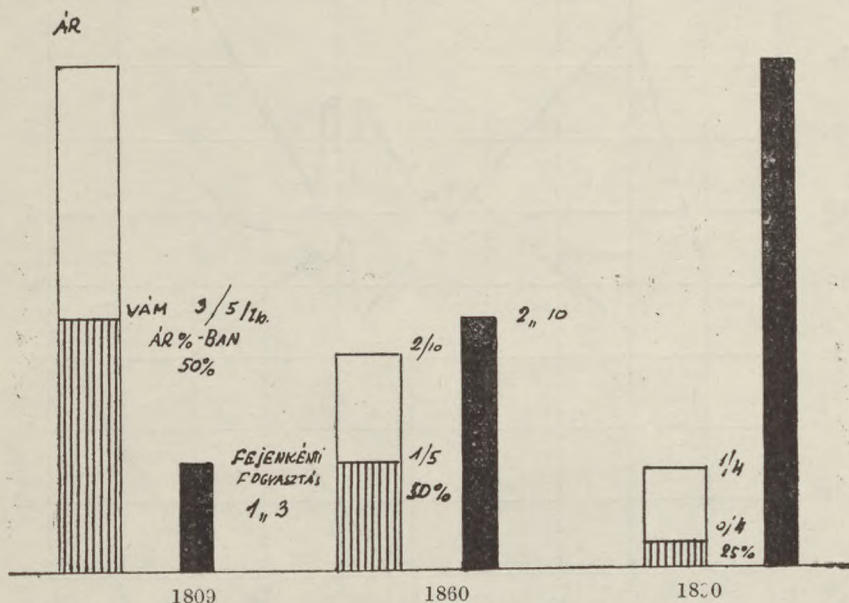
1800—1892.

A tea ára csomagolva vámmal együtt s/lb: ———. A tea vámjá s/lb: =====
A tea fejenkénti fogyasztása lb: [Minden adat évi átlaga.]

The *Economic Journal*, 1893. London, p. 51.

A tuloldali diagramm a tea ára és fogyasztása közti összefüggést tünteti fel, jelezve egyuttal a vám magasságát is. A vám 1809-ben a tea árának 50%-át, 1890-ben 25%-át tette. Az ár fenti módszerünkkel ábrázolva így alakult:

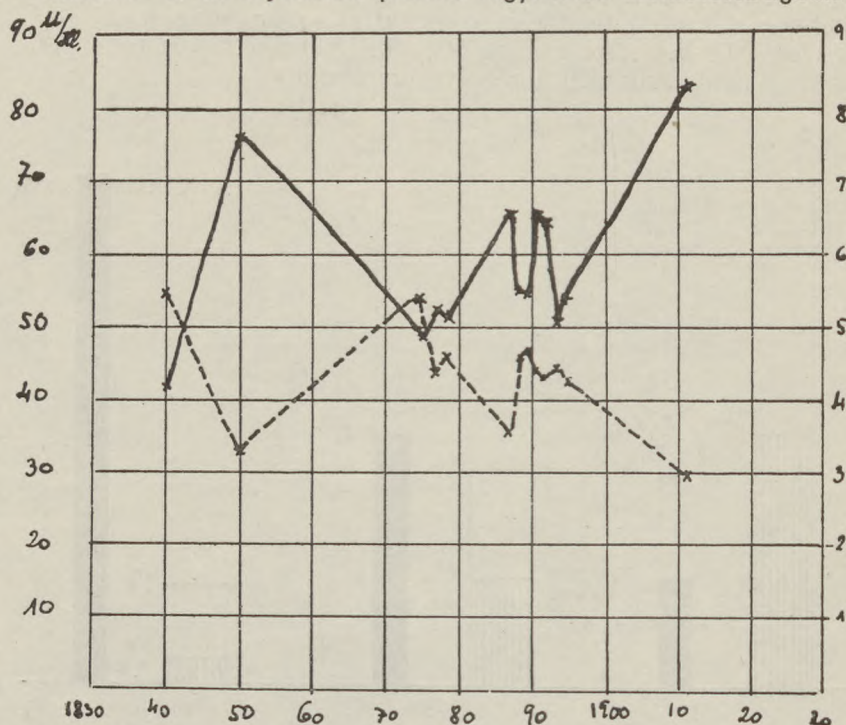

Az előbbi diagrammból láthatjuk, hogy mennyire emelkedett a tea fogyasztás a tea árának süllyedésével. Megjegyzendő, hogy a diagramm a fejenkénti fogyasztást tünteti fel és így kiküszöböli a népesség szaporodásának hatását a fogyasztás emelkedésére.

Kétségtelen, hogy az ársüllyedésnek a visszahatása a keresletre, vagyis a keresletnek az ársüllyedéssel való növekedése igen különböző az egyes áruknál, mert az egyes áruk keresleti rugalmassága nagyon eltérő. Vasuti kocsiknál, hidalkatrészeknél vagy orvosságoknál csekély, de a tömegfogyasztásra alkalmas cikkeknek sokszor igen nagy a kereslet rugalmassága. Ez annyit jelent, hogy az ár süllyedésével — bizonyos határig — a kereslet jelentős kiterjedése következik be.

Hogy a fogyasztás egyes cikkeknek milyen érzékeny az áremelkedések iránt, azt a pálinka árát és fogyasztását feltüntető alábbi diagramm mutatja.

Pálinka- ár és fejenkénti pálinka-fogyasztás Németországban.

Pálinka évi átlagos ára M./100 L.: —————

Pálinka évi átlagos fejenkénti fogyasztása li./lakos: - - - - -

Jahrbücher für Nationalökonomie u. Statistik. Jena, 1897, 1914.

Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich. Berlin, 1915.

A fenti példákat azért iktattam ide, mert könnyen hajlunk az ártorzítás jelentőségének alulbecsülésére, minthogy nincsen eléggé szemünk előtt, mily szoros számos cikknél az összefüggés az ár magassága és a fogyasztás nagysága között.

Nézzük már most, hogy *mi a hatása az árak torzításának a közgazdaságban?* Az, amire már előbb rámutattunk, midőn a piacok összefüggéséről szóltunk. Nyilvánvaló, hogy az árak torzítása a közgazdaság folyamatát lassítja, mert lefékezi ama közgazdasági anyagcserét, mely a fogyasztás és a termelés egybefonódásával lefolyik. Hatása tehát bőséges termelés és bőséges fogyasztás helyett korlátolt termelés és alacsonyabb fogyasztás.

Ehhez is van szabva a mai üzleti politika, melynek fő-célja a piac szabályozása. Mert mit jelent a piac szabályozása? Nem arra irányulnak-e ma a nagy vállalati kötelékek és a gazdasági politika intézkedései, hogy a termelést megszorít-

sák, vagyis oly keretek közt tartsák, mely mellett a nekik kívánatosnak látszó ár érhető el? És a mezőgazdaság, melynél ez irányban nagyobbak a nehézségek, nem tekint-e irigy szemmel az ipar e téren elért eredményeire, sőt vámokkal és itt-ott irányított gazdálkodással maga is próbálkozik ez eszközökkel? Ez nyilvánvalóan annyit jelent, hogy a fogyasztásnak a nyitva álló termelési lehetőségekhez való szabása helyett a termelést kívánjuk a megesappant fogyasztási készséggel összhangba hozni az által, hogy nem használjuk ki a technikai és organizációs készségünk folytán kínálkozó termelési lehetőségeket. Mindenfelé a tultermelést halljuk hangoztatni a mai nyomoruság világában, mintha az volna a veszedelem, hogy túlsok áll az emberiség rendelkezésére a javakból? Nem kell-e ezt abszurd helyzetnek bélyegeznünk, mely minden józansággal ellenkezik? *Szabad-e félnünk attól, hogy a nemzeti jólét emelkedik és az emberek túlságosan jól fognak élni?*

A közgazdaságtan eddig lehetőleg mellőzte ezt a nehéz kérdést és türtö ezért a szemrehányásokat, a különböző fantasztikus tervek kovácsolóinak engedve át a teret e kérdésben. Pedig disciplinánkat jogosan éri szemrehányás, ha az előkelő hallgatás leplébe burkolózva az ily alapvető és az emberiség sorsát oly mélyen érintő kérdésnek az utjából megy.

A kérdés megoldása nem is okoz nehézséget az elméletnek. Csak a gazdaság lényegét kell szemünk elé állítani. A gazdaság lényege mindig a rendelkezésre álló készletek és a rájuk irányuló szükségletek összhangba hozatala azzal a célzattal, hogy a kielégítés maximumát biztosítsa. A közgazdaságban ez csak annyiban változik, hogy az egyesek helyébe ugy termelési, mint fogyasztási vonatkozásban az összesség, tehát a tömegek lépnek. A közgazdaság tehát, ha lényegének meg akar felelni, *tömegek szükségleteinek a társadalmi termelés lehetőségein belül való maximális kielégítését kell, hogy keresse.* Valamint az egyéni gazdaság akkor teljesíti feladatát, ha az egyéni lehetőségek alapján maximális kielégítést biztosít, ugy a közgazdaság is akkor felel meg feladatának, ha a társadalom termelési lehetőségein belül ugyancsak maximális kielégítést tesz lehetővé. Amint ezt nem akarja, vagy nem tudja biztosítani, szerkezete hibás, mert a gazdaság alapkövetelményével, lényegével jut ellentétbe.

Mint ma jogosan hangoztatják, a gazdálkodás teleologikus tényálladék. Határozott célképzet szolgálatában áll. Ez a lehető maximális kielégítés. A gazdálkodást kikényszerítő tényálladék alapja a javak korlátolt és a szükségletek korlátlan volta. A gazdaság ezek összhangba hozatala a maximális kielégítés célzatával. Ez annyit jelent, hogy a gazdaság a termelés és fogyasztás összhangja, de nem bármelyik pontban. Ez lényegével, a maximum elvével ellenkezik

nék. Olyan egyensúlyt kell keresnie, mely alapelvével összhangban van. Ez pedig csak a maximum elve lehet.

Amidőn a termelés megszorítását követeljük az egész vonalon, nem kerülünk-e ellentétbe a gazdálkodás eme lényegével, mert a maximális szükségletkielégítés ellen dolgozunk? Mesterségesen akarunk a javaknál ritkaságot felidézni, vagyis ritkábakká, nehezebben hozzáférhetőkké akarjuk azokat tenni, mint amily fokban ez a természeti adottságoknak és az ember mai tudásának megfelel. Összhangban áll-e ez a közgazdaság céljával, a nemzeti jólét fokozásával?

Amidőn e kérdést felvetem, nem szeretnék félreértetni. Távolról sem vagyok abban a nézetben, hogy a túltermelés lehetetlen és hogy a technika haladásának következményei ársüllyedéssel mindenkor teljesen kiegyensúlyozhatók. A kapitalizmus rugói a termelés oly kiterjesztésére ösztönöznek, melynél a termelési berendezések kapacitása a fogyasztóképeességet, mely mindig csak fokozatosan növelhető, felülmúlhatja. Ily esetekben a termelés megszorítása teljesen észszerű és közérdek. Kíváncsi lehet ott is, ahol túl módon pusztítják a nemzet természeti anyagforrásait. Egyes iparágakban a világ talán el is érte e fokot. *Mindaddig azonban, míg nemcsak a termelőképesség, hanem a fogyasztóképeesség is nincs az elérhető maximumra fokozva, míg oly árhoz el nem érkezünk, mely még fedezi a termelés költségeit, — mindig beleértve a vállalkozói nyereséget — addig a túltermelési tényálladék döntő eleme marad az ár magas volta, melyet a monopólium csak az áru ritkaságának növelésével érhet el.*

Lehet-e csodálkoznunk azon, hogy a kapitalizmus és az egész magánkereseti rendszer soha még oly komoly veszélyben nem forgott mint ma, midőn a termelési lehetőségek és a fogyasztás közötti ürről oly nagy? Elképzelhető volt-e a háboru előtt, hogy polgári gondolkozású emberek a kapitalizmus közelgő végéről beszéljenek és intézményeit sorra kikezdzék? A tervgazdaság és a vele rokon elgondolások akkor a szocialista felfogás köreiből voltak csak otthonosak. A polgári gazdasági rendszer nyugodtan nézhette akkor a szocializmus vergődéseit, legfeljebb egyes kirobbanásoktól lehetett tartania, melyek a rendszert a maga egészében komolyan nem veszélyeztethették, mert emberi lehetőségek szerint jól működött. Nyugodtan mutathatott rá akkor a kapitalizmus arra, hogy a nemzeti jólét, ha nem is az összes osztályok számára egyenlő mértékben, de határozottan emelkedett. A jövedelemeloszlás egyenlőtlenségei nem szűntek ugyan meg, — ezek megszüntetésére semmilyen hatályos közgazdasági rendszer nem képes — de a nemzeti jólét emelkedett, és pedig e javulás a munkásosztály szélesebb rétegeire is kiterjedt. Ez tette lehetővé az erősen megnövekedett termelés számára elhelyezést is találni a fogyasztóknál.

A kapitalizmus komoly veszélyeztetése ott kezdődött, hogy

a fogyasztók teremtése nem tartott lépést a termelés nagyméretű fejlődésével. Evvel rendszere önmagával és a gazdaság lényegével, sőt minden józan emberi elgondolással jutott ellentétbe. Önmagával azért került ellentétbe, mert a piac számára csak addig lehet termelni, amíg kereslet is van a termelt áru számára; a gazdaság lényegével és a józan elgondolással pedig azért, mert a termelés megszorítására kényszerül, midőn óriási tömegek nélkülözik a legszükségesebbet. Hol marad tehát a maximum elvének megvalósítása, midőn a lehetőség a javak szaporítására a kapitalisztikus termelési felkészültségben meg van és a társadalom érdeke ezt kívánja?

Hogy itt jövedelemeloszlási problémával állunk szemben, első pillanatra világos. Ezt a szocializmus is meglátta, de az egyenlőség elvétől megvakitva azt hitte és hiszi ma is, hogy csak a termelés egész átszervezésével és a kapitalizmus alapjairól való letéréssel lehet ezen segíteni. A kapitalizmus más utat keresett. A külföldi piacok felé fordította a szemét. öldöklő versenyt kezdve a világpiacra, a belföldi piacot pedig magas vámokkal kezdte védeni. Ezzel a helyzeten csak rontott, mert mind szélesebb körben megindult az ártorzítás és ezzel a belső fogyasztóképeség aláasása. Ugyanily irányban hatott a kartellképződés is és midőn a világháboru utáni infláció óriási vagyontpusztításai, esztelen adósságproblémája, a belső és külső gazdasági szerkezet megbontása a fogyasztók millióit tették tönkre, a kapitalista szervezet működése érthetően mind nagyobb nehézségekkel találkozott. Egyre nyilvánvalóbb és szembeszökőbb lesz a termelés és fogyasztás közti ürré és a termelés megszorítására irányuló törekvések mind élesebb ellentétbe kerülnek a népnymorral. Itt van a forrása a gazdasági rendszerünkkel való elégedetlenségnek. Mindenki érzi az ellentmondást, mely abban van, hogy a sok nélkülözés között csak a túltermeléstől félünk és azon törjük a fejünket, hogy lehetne kevesebbet termelni. Itt a forrása annak, hogy napjainkban egymást kergetik a legkülönbözőbb új elgondolások, melyek azt hiszik, hogy csak új rendszerrel lehet segíteni. Ez pedig hatalmas tévedés. Egy helytelen gazdasági tényállással csak gazdasági téren lehet szembeszállni. *Amig nem sikerül oly irányba vinni a közgazdaságot, hogy napról-napra teljesítőképesebb termelésünk számára a fogyasztókat is előteremteni tudjuk, addig a helyzet képtelensége nem szűnhetik meg, addig veszélyben forog az egész magánkereseti rendszer kapitalizmusával együtt.* Hiszen arra van alapítva, hogy piacra veti termékeit, hol azoknak vevőre kell találniok, ha nem akarjuk, hogy leálljon az egész gépezet.

Hogyan lehet elképzelni a kapitalizmus továbbfejlődését akkor, midőn a termelést mind gyorsabbá és eredményesebbé tevő találmányok hajtják gépezetét? Ha ma egyes iparágakban egy munkás a tökéletes gép segítségével egy nap alatt a száz-

szorosát állítja elő annak, amit évekkal ezelőtt egy nap alatt termelni tudott, hogyan tegyük lehetővé az üzem fenntartását? Lehet-e ezt az állapotot a forgalom szükítése vagy csak állandóantartása mellett is fenntartani? Nem-e a tömegtermelés a nagyipar egyedüli életeleme? Mihelyt nem tudjuk fenntartani és a technikai haladásnak megfelelően kiszélesíteni a tömegfogyasztást, a tömegtermelés elveszíti nemcsak alapját, hanem értelmét is. *Lehetetlent kíván az, aki a napról-napra haladó technikát alkalmazza, de nem gondoskodik arról, hogy a termelés fejlődésével a fogyasztás is lépést tartson.*

Jól érzi ezt a kapitalizmus is. Ezért játszik ma a reklám oly szerepet, mint soha azelőtt. Ezért az utazók tömege és ezért a százféle mesterkedés, hogy az eladó a vevőket magához édesgesse. De mind e törekvésnek van egy hibája: az árat nem csökkenti, hanem növeli. Azon pedig végeredményben nem lehet változtatni, hogy határozott jövedelemeloszlás mellett határolt a tömegek jövedelme is és így csak az egyik termelő a másik elől hódíthatja el a vevőket e módszerekkel, de a vásárlásra fordítható jövedelmeket vagy az adott jövedelmekért vásárolható árumennyiséget nem növelheti.

E tényállással a kapitalizmusnak, ha fenn akar maradni, szembe kell néznie. Ezt bátran megteheti, mert módszerei, ha a közületek elfogadható határok közt tartják az adóztatást, megengedik a termelési költségek csökkentését. Hiszen ez és ez által a javak ritkaságának csökkentése a kapitalizmus igazi létalapja. Fölénye organizációjában, technikájában és a termelés tökéletesítésére ösztönző hajtóerejében van. Ezért vagyunk hajlandók a gépi munkának az emberi faktorra szemben mutakozó nem egy hátrányát elviselni.

Az előállott helyzet fonákságát legjobban az mutatja, hogy ma már a kapitalizmus legnagyobb előnyében, az árulási technikájának fejlődésében veszedelmeket kezdünk látni, mert túltermeléshez vezet. De hát az emberi tudás oly irányban való fejlődése, mely a javak ritkaságát csökkenti, lehet-e ellensége az emberiségnek? Pedig ma azzá lett, mert túltermelést idéz elő és ezzel zavarokat okoz a köz- és világgazdaságban.

Ennek egy nagy tanulsága van. A kapitalizmus a technikai és organizációs fejlődésre felépítettségében *nem szabad irányzatának megválasztásában. Szerkezete, a piaci szerkezet, előírja neki azt az irányzatot, mely mellett fennállása és zavartalan menete egyedül biztosítható. Ez csak olyan irányzat lehet, mely mellett a fogyasztás növekedése biztosítva van.* Ha más irányzatot követ állandóan, létalapját ássa alá. A kapitalizmus belső logikája követeli ezt, mert ez a fogyasztásnak a termelési lehetőségekhez szabását követeli. Ha ez ellen vét, önmagát teszi lehetetlenné.

Ebből kitűnik, hogy a kapitalizmus határozott jövedelem-

eloszlási rendszert követel. Nem kell az igazságosság és a humanizmus szempontjaihoz folyamodnunk, vagy az állam feladatairól szóló fellengzős új tanokat hirdetni ahhoz, hogy jobb, valamivel egyenletesebb jövedelemeloszlási rendszert mondjunk kívánatosnak, mert a kapitalizmus törvényei vas logikával követelik ezt. A jövedelmi egyenlőtlenségek nem ellenkeznek vele, de ellenkezik az oly jövedelemeloszlás, mely mellett a széles rétegek fogyasztóképessége nem elegendő ahhoz, hogy az emberek a termelt javak mennyiségét felvegyék. A javak mennyiségének a termelés eredményesebbével való megnövekedése tehát követelménnyé teszi és előbb-utóbb kell, hogy kikényszerítse a jövedelemeloszlás javítását abban az értelemben, hogy az életszínvonal általános emelkedését tegye lehetővé. *Nagy és eredményes termelés és alacsony életszínvonal ellenmondás a piaci gazdaságban*, mely állandóan fenn nem állhat, mert magát a piacra épített közgazdaságot teszi tönkre a termelés megakasztásával.

Ezt bizonyára mindenki elismeri, de sokan azt fogják mondani, hogy ezt nem az árak sülyesztésével, hanem a jövedelmek növelésével kell elérni. Tehát nem az árak, hanem a jövedelmek oldaláról kell megfogni a kérdést. De mire gondolnak, midőn a jövedelmek növelését sürgetik? Nyilván a pénzszaporításra. Itt volnánk tehát ismét a monetarius megoldásnál, mely minden bajt egy szerrel, a pénzszaporítással vél megszüntethetőnek. Ez az álláspont kettős hibába esik. Először is e terv lényegében az inflációhoz vezet, mert a jövedelmek emelése másképp mint mesterséges prosperitás teremtésével nem lehetséges. Ennek eszköze pedig csak az infláció lehet. Csak pénzszaporítással lehet egy a depresszióba belesüllyedt közgazdaságot mesterségesen ez állapotból kiemelni. Ez pedig csak ideig-óráig tartó eredményekre vezethet mérhetetlen károkon keresztül, melyek visszahatásként előbb-utóbb előállnak.

De még egy második hiba is rejlik ebben a tervben. *Nem a névleges, hanem egyedül a reáljövedelmek növelése vezethet csak igazán a jövedelemeloszlás oly javulásához, mely a fogyasztás zsugorodását megszünteti.* Ez pedig pénzszaporítással el nem érhető, mert a hozzánövekvő pénzmenyiség közvetlenül a termelést táplálja. Ezért ahelyett, hogy a termelés és fogyasztás között ma tátongó űrt csökkentené, a termelést kiterjedésre ösztönözve végeredményben a termelés és fogyasztás közötti diszparitást inkább növeli. Az inflációval teremtett üzleti életszínvonal nem vezet a reáljövedelmek növeléséhez, mert a névleges bérek emelkedését a pénzbeni áremelkedési irányzat ellensúlyozza, sőt a munkások nagy tömegeinél a reáljövedelem csökkenését idézi fel, mert ezek a pénzbérek javulásában éppen nem, vagy csak kis mértékben vesznek részt. A névleges jövedelmek növekedését tehát nem kö-

vetné a reális jövedelmek növekedése és így azt a feltételt, melyet a növekvő termelés feltételeként ismertünk fel, szélesebb néprétegek reáljövedelmének növekedését, a fogyasztóképesség igazi emelkedését az infláció meg nem valósíthatná. Ez eszköz tehát, ha minden egyéb veszélyétől el is tekintünk, nem tudná kiegyensúlyozni a közgazdaságot.

Ugyanezt kell mondanunk a munkabérek mesterséges emeléséről is, bár a bérek emelkedése a kapitalista rendszer kiegyensúlyozásában, mint láttuk, egy ideig — az ársúlyedések mellett — fontos szerepet töltött be. Megfelelő ársúlyedés nélkül azonban a béremelés magában nem oldhatja meg a kérdést, mindenekelőtt azért, mert ha az árak magasak maradnak, legfeljebb csak annyit enyhíthet azon, hogy a termelést az ár magasantartása érdekében sok területen le kell fékezni. A béremelés csak bizonyos termékeknél táplálja a keresletet és így új munkások beállítását csak korlátolt mértékben engedi meg. Ha a termelésnek magasabb ár tartása végett való korlátozása széleskörű és ez által több munkaalkalmat fojt el, mint amilyen mennyiségű vásárlóerő jut a munkások körébe a béremelés folytán, akkor a fogyasztás emelkedése sem következhetik be a szükséges mértékben. A bérek emelkedése a kapitalizmus kiegyensúlyozására tehát fontos, de magában e feladatot annál kevésbé végezheti, mert mértékében is korlátolt szokott lenni.

Egy idő óta sokat foglalkoznak a munkaidő rövidítésének gondolatával. Ez lehet kívánatos szociális szempontból, de megoldást ettől egyáltalán nem lehet várni. Legalább is a közgazdasági körfolyamat élénkítésére nem alkalmas. Lényegében a termelés megszorítását jelenti és így nem az ellátás bőségesebbé tételét szolgálja, legfeljebb azt eredményezi, hogy a munkásnak maga és családja számára több idő marad. Így tehát nem tudná a szélesebb alapon való termelés igazi és állandó feltételeit megteremteni.

Erre csak egy eszköz képes és ez az áraknak a meglevő fogyasztóképességhez való alkalmazkodása. Ez annak következménye, hogy a fogyasztókat nem lehet mesterségesen teremteni, bárhogy a mesterkedünk is, mert a közgazdaságnak felépítéséből, a fogyasztás és termelés egymásra utaltságából való törvényszerűségét épp oly kevésbé lehet büntetlenül kijátszani, mint a természetet. Oly foku fogyasztóképességet, mely a megnövekedett jószágmennyiséget fel tudná venni, csak a javak hozzáférhetőségének könnyítésével, a javak ritkaságának csökkentésével, tehát csak az árak csökkentésével lehet teremteni.

A kapitalizmusnak nincsen tehát választása az áremelés vagy az ársúlyesztés között. Igazi problémáját, a termelés és a fogyasztás összhangját, termelési kapacitása növekedésének a fogyasztással összhangbahozatalát csak egy uton lehet meg-

oldani, t. i. az árak sülyesztésével, vagy helyesebben egyes árak, a torzitott árak sülyesztésével. Csak így tudjuk elérni a haladó kapitalizmus feltételének, a növekvő fogyasztásnak biztosítását. *A kapitalizmus megtanulta a termelés növelését, de nem tanulta meg ennek szükségszerű kiegészítőjét, a fogyasztók megteremtését.* Ez a kapitalizmus tragikuma. Csak, ha ezt megtanulja, fogja termelési erejét igazán kihasználni tudni. És ha ez a népjólét igazi fokozásával be fog következni, akkor el fognak némulni a kapitalizmus elleni vádak és a fantasztikus tervek, mert akkor a kapitalizmus azzá lesz, amire termelő erejénél fogva hivatva van: a nemzeti jólét hatalmas tényezőjévé.

Fejtegetéseimből két nagy horderejű következtetést szeretnék levonni. Az egyik az, hogy, ha nem akarunk a nemzeti jólét gyarapításáról lemondani, *a jövő gazdasági rendje is csak magánkeresti alapon, tehát csak mint piaci gazdaság képzelhető el,* tehát lényegileg csak a ma is uralkodó alapokon. A másik következtetés a piaci gazdaság dinamikájára vonatkozik, tehát arra, hogy *e gazdasági rend a technikai és organizatórius haladás mai üteme mellett csak javuló jövedelemeloszlás és fokozódó népjólét mellett lehetséges,* mely a fogyasztók körét a gazdasági haladásnak megfelelően kiszélesíti.

Preisbildung und Volkswohlstand.

Unsere Vorstellungen über den Volkswohlstand sind im allgemeinen auf den direkten Zusammenhang zwischen Bevölkerung und Reichtumsquellen eines Landes ausgerichtet. Die Entfaltung der Produktivkräfte als Erscheinung der Volkswirtschaft als Ganzem beherrscht unser Denken über den Volkswohlstand, indem wir Mensch und Natur einander, wie in der Einzelwirtschaft, unmittelbar gegenüberstellen, als ob die vielseitige verkehrswirtschaftliche Verbundenheit der Volksgenossen mit dem Volkswohlstande überhaupt nichts zu schaffen hätte.

Diese scheinbar grosszügige Betrachtungsweise des Begriffes hält einer näheren Untersuchung nicht Stand, da sie den Umstand vernachlässigt, dass in der gesellschaftlichen Wirtschaft Mensch und Natur sich nicht, wie etwa in der Wirtschaft Robinsons, unmittelbar gegenüberstehen können, da die Gesellschaft selbst stets eine bestimmte Verflechtung der Menschen miteinander voraussetzt, die auf den Verlauf ihrer Wirtschaft und somit auch auf den Wohlstand als Gesamterscheinung betrachtet von Auswirkung ist. Die Hauptphasen der Wirtschaft, Erzeugung und Verbrauch werden durch dieses gesellschaftliche Gefüge der Volkswirtschaft beeinflusst; sowohl der Ausnützungsgrad der Produktivkräfte eines Landes wie auch die Höhe der Lebenshaltung der Volksgenossen gelangt hierdurch in Abhängigkeit von den verkehrswirtschaftlichen Gegebenheiten. Solange die Volkswirtschaft verkehrswirtschaftlich aufgebaut ist, sind es die Preise, die für die Ausnützung der Produktivkräfte, sowie die Verbrauchsmöglichkeiten massgebend sind. Somit ist das Preissystem ein entscheidender Faktor des Volkswohlstandes.

Wenn man einmal hiermit im Reinen ist, kann man der Frage nicht aus dem Wege gehen, *wie die Preisbildung beschaffen sein muss, um den Volkswohlstand zu heben, zu fördern.*

Die Wirtschaft ist ein teleologischer Tatbestand, ein zweckgerichtetes Handeln. Dieser Zweck besteht in der Sicherung der maximalen Befriedigung auf Grund der gegebenen Möglichkeiten. Da auch die Volkswirtschaft auf diesen Zweck gerichtet ist, so kann nur eine Art der Gestaltung der Preise dieser Zweckbestimmung genügen, welche die Maximalbefriedigung der Bedürfnisse

der Volksgenossen fördert und hierdurch auch zur maximalen Anspannung der Produktivkräfte aneifert.

Man ist gerne geneigt anzunehmen, dass ein Hochstand der Preise dieser Aufgabe am besten entspricht, da er die Produktion anregt. Doch, wenn man den Verlauf der Preiskurven im XIX. Jahrhundert untersucht, so findet diese Annahme keine Bestätigung. Insbesondere bezüglich der industriellen Erzeugnisse entfaltet sich in diesen Kurven ein ganz anderes Bild. Ein starker Preissturz, der mit einigen Unterbrechungen bis in die fünfziger Jahre dauerte, zeigt sich als charakteristischer Zug der Preisentwicklung und seit 1873. beginnt eine neue Preissenkung, welche bis 1895. andauert. Trotz des sinkenden Trendes der Preise ist die Entfaltung des Kapitalismus ihren Weg gegangen und der Volkswohlstand hat sich unzweifelhaft stark gehoben.

Es ist auch keineswegs schwer die Erklärung für diesen Sachverlauf zu finden. War doch das XIX. Jahrhundert die Epoche der technischen Erfindungen. Die menschliche Arbeit ist durch die Maschine um vieles produktiver geworden und die Preissenkung insbesondere der industriellen Waren hat die Aufnahme der in unglaublichen Masse gesteigerten Produktion durch den Verbrauch ermöglicht.

Diese Betrachtung des Verlaufes der Preisbildung im vergangenen Jahrhundert erschliesst uns einen tiefen Zusammenhang der Wirtschaftsdynamik. Sie offenbart uns den systembedingten Zusammenhang, der zwischen der wachsenden Produktivität der Volkswirtschaft und der Preisbildung besteht. Sie zeigt uns, dass die Zunahme der Produktivität, wenn sie nicht das ganze Gefüge der Verkehrswirtschaft sprengen soll, einen Verlauf der Preise fordert, der die Aufnahme der gewachsenen Produktion durch den Verbrauch ermöglicht. Wird durch das Umsichgreifen von Monopolen, durch Überspannung der Verbrauchsteuern oder durch andere Umstände eine Preissenkung verhindert, die der Zunahme der Produktivität entsprechen würde, so müssen im Verlaufe des volkswirtschaftlichen Kreislaufes Störungen eintreten, da die Verbraucher nicht in der Lage sind, die gesteigerte Warenmenge anzukaufen und hierdurch bald auch die Produktion in Not gelangt.

Aus diesen Erwägungen ergibt sich, dass solange die Volkswirtschaft verkehrswirtschaftlich aufgebaut ist, sie nur störungslos verlaufen kann, wenn eine entsprechende Senkung der Preise für die Zunahme des Verbrauches die Möglichkeit schafft. Mit anderen Worten: *nur die Ermöglichung der Steigerung des Volkswohlstandes durch Preissenkungen kann den störungslosen Verlauf der in ihrer Produktivität fortschreitenden Volkswirtschaft sichern.*

Wir müssen sonach die Hebung des Volkswohlstandes als

Bedingung des störungslosen Verlaufes der Volkswirtschaft erkennen, solange diese im Zeichen des technischen Fortschrittes steht. Zunehmende Produktivität und künstliche Hochhaltung der Preise enthalten einen Gegensatz, der nur die Störung des wirtschaftlichen Kreislaufes zur Folge haben kann, denn wirtschaftlicher Fortschritt bedeutet reichlichere Versorgungsmöglichkeit, die nur ausgenützt werden kann, wenn der Verbrauch sich entsprechend erweitert. Nur wenn der Kapitalismus erkennt, dass der wirtschaftliche Fortschritt in der Verkehrswirtschaft nur dann haltbar ist, wenn durch Preissenkung eine entsprechende Ausdehnung des Verbrauches eintritt, kann er seine Aufgabe erfüllen. Die ganze Berechtigung des Kapitalismus beruht eben in seiner grossen Leistungsfähigkeit. Gelingt es für die Ausnützung derselben die Möglichkeit durch Erweiterung des Verbrauches zu schaffen, so kann auch die Gesundung des wirtschaftlichen Kreislaufes nicht ausbleiben.

